

Tolstoj
Lustiga historier
Lao She
Kinesiska pappersklipp
Marx om 1700-talets
hemliga diplomati

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 4 1983 PRIS 20 KR

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, avsv. utg.
Tomy Gustavsson
Gunilla Karlsson
Per-Olov Käll
Anne Lidén

Adress: Hornsgatan 170, 2 tr.
117 28 Stockholm

Telefon: 08-84 73 14

Mottagning: måndagar: 18-20.00
Postgiro: 35 60 72 — 9
Bankgiro: 324 — 1262

Förr och Nu ägs av föreningen
med samma namn.
Föreningens paroller är:
• FÖR EN FOLKETS KULTUR
• FÖR EN FOLKETS HISTORIA
• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-
OCH TRYCKFRIHET
• ANTIIMPERIALISM

Prenumeration: 90:—/4 nr
Stödprenumerat: 150:—/4 nr
Medlemskap: 250:—
Årsavgift: 50:—

Mats Miljand
Margareta Zetterström
Håkan Ågren
Kent Begler
Christina Ericsson
Inga-Lill Eriksson
Ann-Katrin Lennartsson
Kerstin Nordfors

FÖRR OCH NU begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare; medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i FÖRR OCH NU utför själva ett frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrörelsetraditionen fortfarande är

en demokratisk möjlighet. Man kan stå på egna ben! Om Du tycker att tidningen är bra och om Du vill att den skall fortsätta att utvecklas ge då gärna en gåva men helst en eller fler prenumerationer! Om Du bor i Stockholmstrakten ring oss då måndagar 18 — 20 och kom sedan upp för att delta i arbetet. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Innehåll

Jan Myrdal. Ledare	4
Håkan Ågren. Behöver vi Leo Tolstoj?	6
Jan Myrdal. James Montgomery Baily. En amerikansk humorist från 1800-talet.	11
"The Danbury Newsman". Lustiga historier från Danbury.	13
Mats Miljand. Puides misstag	22
Stig Hansén och Clas Thor. Lao She — författaren från gränden.	25
Ann-Katrin Lennartsson. Pappersklipp — Levande folkkonst i Yenan.	31
Marie-Louise Persson. Min väg till boken	42
Lars Magnusson. Karl Marx och det ryska hotet mot Västerlandet.	48
Karl Marx. Ur 1700-talets hemliga diplomati.	54
Margareta Zetterström. Familjen och staten.	60
Bokanmälningar.	62

Omslag: Pappersklipp från Yenan, Kina.

Den ryska imperialismens folkförintelse i Afghanistan fortsätter. Ockupationsstyrkorna be-
härskar ännu Kabul.

I Förenta Nationerna fördömer representan-
terna för den överväldigande majoriteten av
världens stater detta brott mot folkrätten.

Men obekymrade om dessa protester fort-
sätter de ryska ledarna sin politik. Andropov
är inte ens såpass oroad som Mussolini var av
Nationernas Förbund.

Samtidigt erövrar den andra supermakten
ett av det Brittiska samväldets länder med
vapenmakt för att få bättre kontroll över Cen-
tralamerika. Ett ovanligt litet land som det inte
kostar mycket att ta: Grenada. Detta trots de
brittiska protesterna. Reagan liksom Andro-
pov ger blanka fan i vad Förenta Nationerna
säger om det inte kostar dem något.

Vad man bör lägga märke till är att den ena
supermakten inte stör den andra med annat än
ord. Så har det varit såväl under kallt krig som
under avspänning och nykallt krig. De gör
upp.

De gjorde upp om Ungern 1956. Då gick
State Departments råd till Krenl att upprätta
ordning och lugn i Budapest genom svenska
diplomatiska kanaler.

Var och en av dem gör vad han vill inom sin
inflytelsesfär. Att sedan Voice of America
skriker lite om Afghanistan är lika betydelse-
lös som att Radio Moskva skriker om Cen-
tralamerika.

Den internationella solidariteten från andra
små och medelstora staters sida med Afghanis-

tan är nödvändig. Men denna solidaritet måste
vara sådan att den kostar Ryssland något. Om
Andropov lyckas med Afghanistan som Mus-
solini lyckades med Etiopien då står också vi i
tur. Afghanistan behöver således all politisk
och materiell hjälp. Också med vapen.

Ty nu när Ryssland en gång beslutat sig för
att använda sin krigsmakt mot Afghanistan
kan Afghanistans folk bevara sin nationella
oavängighet endast genom det egna folkets
vapnade kamp mot de ryska ockupanterna.
Först när den ryska imperialismen blöder så
mycket att kriget blir olönsamt kommer den
att göra som USA-imperialismen när den bör-
jade blöda alltför mycket i Indokina...börja
dra sig ur kriget.

För oss betyder Afghanistan mycket. Vi är
en småstat. Som Afghanistan. Vi är alliansfria,
som Afghanistan var. Vi vill leva i fred med
vår starka granne, som Afghanistan. Och hur
skall vi kunna veta om inte supermakterna re-
dan gjort upp och bytt Karibiska havet mot
Östersjön? För supermakternas imperialister
är vi försumbara.

Alltså solidaritet med Afghanistan — för
vår egen skull. Och vår regering och våra höga
byråkrater måste därtill tvingas att göra det
trovärdigt att de verkligen tänker försvara lan-
det i alla lägen; icke ge upp; icke göra som de
Tjeckoslovakiska politikererna 1938 och 1938
och 1968! eller som de danska socialdemokra-
terna 1940!

I dag Kabul!

Jan Myrdal

Innehåll

Lars Andréé, Ledare
Margareta Zetterström
Anne Lidén, Sven I
Anders P.

Jean-Paul Sartre Friheten

Håkan Ågren
Jan Lind
Ebbe Sch
A Gunnar
Sven O Ber
Jan Myrdal, Åke
Lars Andréé, Mc
Åke Bergman.
Bokanmälning

SÄTT IN 20 KR PÅ FÖRR OCH NU:s POSTGIRO 35 60 72 - 9 så får
du VÅRT REGISTER (från 1-74).

På samma sätt kan du beställa hela vår utgivning från nr 1-74 för
350kr (inkl. frakt).

Vill du beställa enstaka nummer à 20 kr + frakt? Skriv då till Förr
och Nu, Hornsgatan 170, 2 tr, 117 28 Stockholm.

Behöver vi Leo Tolstoj

av Håkan Ågren

Leo Tolstoj skrev inte bara Krig och fred och Anna Karenina, utan också den stora romanen Uppståndelse, och noveller som Ivan Iljitj död, fyrtio år och Varför? Det är ett författarskap som det fortfarande är nödvändigt att läsa sig igenom och diskutera

”Tolstoj var ingen demagog. Han smickrade icke ’folket’, för att vinna något; han sade dem tvärtom alla deras fel; han ’älskade’ dem väl svårligen; endast hans rättskänsla hade vaknat; överflödet plågade honom som ett ont samvete, och hans sista vilja var den, att jordagodsens skulle återställas till de rättmätiga ägarne, emedan jorden endast fått sitt värde av brukaren. Tolstoj var radikal demokrat, som Nils Quiding.”

(August Strindberg, S.D. 24-12-1910. Tryckt i Samlade skrifter, Bonniers femtiotredje delen, Sthlm 1919).

I slutet av 60-talet besökte jag Moskva. Någonstans inne i husgyttret fanns Tolstoj's gamla bostad, inrett till museum. Det var höst.

För att komma fram till huset där Tolstoj bott, måste vi gå genom en väldig matta av stora, gulnade löv. Inifrån museet minns jag nu knappt någonting utom ”det vanliga”: slutna möbler, porslin som inte användes längre, ”sovande” sängar.... Jo, förresten — ett stort björnskinn också.

Det var väl björn?

När vi kom ut igen, fortsatte löven att brinna vid våra fötter, ovanför den jord som en gång såg Tolstoj födas (på godset Jasnaja Poljana) och dö (på en järnvägsstation, på

fistisk ton. Han talar å ena sidan om de ökande ideologiska motsättningarna i världen, ”själva luften är laddad av aggressivitet och fruktan”, vapnen som ”kan innebära en slutgiltig katastrof för allt levande”, och å andra sidan om att ”skapa förståelse för de stora sammanhangen och bygga bryggor över de ofta nog konstruerade motsättningarna”. Utöver detta är det värt att lägga märke till Albert Wikstens formulering ”..Tolstoj's suggestiva makt över de litterärt okunniga”.

Tolstoj och Jonas Stadling

En annan, fullt synlig tråd från Tolstoj till Sverige, leder till den jämtländske journalisten, frikyrkomanen och samhällskritikerna Jonas Stadling. Denne var en av förgrundsgestalterna när den s k Norrlandsfrågan debatterades vid sekelskiftet. (Den rymde som bekant den process, där bolagen stal skogen från bönderna). Stadling's artiklar i ämnet publicerades i Aftonbladet, och finns samlade i en utgåva, Vår irländska fråga. Trots sitt ringa omfång, är det ett av de centrala, kanske det viktigaste verket på området.

Just sambandet mellan Leo Tolstoj och Jonas Stadling är ovanligt tydligt, då den senare dokumenterade det i en bok, Tolstojana, Studier och minnen, (1906).

Där återger han bland annat en berättelse om hur Tolstoj, själv klädd i de enklaste kläder, murar en ugn åt en fattig bondänka. Det råder ingen tvekan om att för Stadling det personliga föredömet Tolstoj, greven som går ner till folket, förkunnaren av samvetsreligion och broderskärleken i Bergspredikan, väger tyngre än romanförfattaren.

Är det inte detta som inträffar också i ett större perspektiv — bland Tolstoj's lärjungar: själva botgörandet får ta över en del av analysen, det intellektuella arbetet?

Vidräkning med samhällslögnen

Tolstoj själv stod kvar på Bergspredikans grund, samtidigt som han gick vidare i sin samhällskritik. Han skrev ju inte bara Krig och

fred och Annan Karenina, utan också, t ex en roman som Uppståndelse, och noveller som Ivan Iljitj död, Fyrtio år, och Varför!

Uppståndelse (1898) är en skarp vidräkning med samhällslögnen och byråkratien. Dess storhet består inte minst i att författaren visar oss på själva kittet, det mer eller mindre osynliga mönster av beroenden, lojaliteter och tankar, som ännu höll den rutnande byggnaden upprätt. Liturgin i fängelsekyrkan, dess egentliga innehåll, blir synlig för läsaren, när författaren för oss in bakom dess yta:

”Prästen gjorde allt vad han gjorde med det lugnaste samvete, därför att han sedan barn-domen uppfostrats till att tro, att detta var den enda sanna tron, vilket alla förut levande heliga män trott och nu den andliga och världsliga överheten tror. Han trodde icke, att brödet förvandlades till lekamen, att han uttalade de många orden till själens nytta eller att man verkligen åt en bit av Gud — det var omöjligt att tro — men han trodde, att han måste tro det. Vad som först och främst stärkte honom i denna tro var att han för att uppfylla denna tros förrättningar nu i aderton år erhållit inkomster, på vilka han underhållit sin familj, sonen på gymnasium och dottern i en skola för prästdötrar. Sammaledes trodde även klockaren ännu fastare än prästen, ty han hade fullständigt glömt trosdogmernas innehåll och visste blott, att det för förböner, för vinet, för ottesång, för allting fanns bestämda priser, som sanna kristna gärna betala, och därför hade han ropat sitt: ’förbarma dig, förbarma dig’ och sjungit och läst, vad som stadgats, med samma lugna övertygelse om dessa sakers nödvändighet, som han skulle haft, om han sålt mjöl, ved och potatis. Fängelsedirektören och fängvaktarna däremot, som icke kände till och aldrig inträngt i trosdogmernas innehåll och betydelse av allt, som försiggick i kyrkan, trodde att de ofrånkomligt måste tro på denna tro, ty de högre ämbetsmännen och själve kejsaren trodde därpå. Dessutom kände de, om än dunkelt (de skulle icke kunnat förklara, hur det kom sig) att denna tro rättfärdigade deras grymma ämbete. Om icke denna tro funnits, skulle det icke endast blivit svårare utan kanske alldeles omöjligt för dem att använda all

sin kraft på att pina folk, vilket de nu gjorde med fullkomligt lugnt samvete.”

Detta är ingen skildring som ”utvecklingen” passerat!

Den begränsar sig heller inte till religiösa spösmål, även om handlingen förklaras i Bergräspredikan. Liturgin i fängelsekyrkan avslöjas, medan det gör också den större ”ordningen”, den samhälleliga liturgin.

Uppståndelse medförde att Tolstoj uteslöts ur den grekisk-ortodoxa kyrkan.

Det råder knappast någon tvekan om vilket öde en ny ”Tolstoj”, med en ny ”Uppståndelse”, skulle möta idag: läger, mentalsjukhus, förvisning... Att Tolstoj hyllas officiellt i sitt hemland, blir intressant, men av underordnad betydelse. På så sätt, (alltså även i sin ”liturgiska” behandling av Tolstoj), lever ju bara det nya Ryssland vidare i Tolstojs roman. Samhället uppträder, delvis, på nytt i fiktionen.

Av samma anledning kommer vi inte själva förbi romanen. Vår egen tids stora frågor händer ännu fast vid Uppståndelse.

Det ”Polska problemet”

Det finns ett ”polskt problem” i den stora ryska 1800-talslitteraturen. Det uppträder hos dess portalfigur, Alexander Pusjkin. Å ena sidan dekabristernas vän, skaparen av Ode till friheten, och en författare som tillskrivs knivskarpa, samhällskritiska epigram, en ”censurens martyrt”, å andra sidan skalden som gör avbön inför tsaren och den som, i samband med den polska resningen 1830-31, författar den storryska dikten *Till Rysslands belackare*:

...skall Ryssland resa ragen,
sin ragg av stål, sin vapenmur!...

skriver han bland annat.

Tsarryssland var ett folkens fängelse. Under hela 1800-talet hade det kuvat andra folk, och lag under sig nya områden. Vid slutet av århundradet, utgjorde redan storryssarna en minoritet inom riket. Det var ju denna erövringsspolitik, som fanns i bakgrunden när Dostojevskij, som Ronald Hingely påpekar i *De ryska*

författarna och samhället 1825—1904, ofta förde in ”komiska polacker” som bifigurer i sina romaner.

Också hos Tolstoj uppträder det ”polska problemet”.

Han hade själv gjort militärtjänst i Kaukasus och i Krimkriget.

Även om *Kosackerna* (1863) kan sägas kännetecknas av ”lysannde berättarglädje”, skildra ”oförfalskat liv”, peka fram mot de stora krigsskildringarna och pacifismen hos den senare Tolstoj, o.s.v. går den inte in under ytan på det storryska.

I *Uppståndelse* däremot talar Tolstoj ett annat språk:

”Den man, på vilken det berodde att lindra de i Petersburg inspärrade fångarnas lott, var en gammal, förtjänt men efter vad man påstod älderdomslos general och tysk baron, behängd med ordnar, som han inte bar med undantag av vita korset i knapphålet. Han hade tjänstgjort i Kaukasus, där han hade erhållit detta för honom så smickrande utmärkelsetecken av den anledningen, att under hans kommando hade de ryska bönderna, kortklippta, uniformsklädda och beväpnade med gevär och bajonett, mördat mer än tusen människor, som försvarat sin frihet, sina hem och sina familjer. Där efter hade han tjänat i Polen, och även där hade han tvingat ryska bönder att begå en mängd olika förbrytelser, för vilket han erhållit ordnar och nya prydnader på uniformen. Där efter hade han varit på ännu ett ställe, och sedan hade han som orkeslös gubbe erhållit de post, där har för närvarande befann sig och som inbragte honom en utmärkt bostad, underhåll och anseende”.

Novellen Varför? (eller För vad då?) berättelse från de polska upprorens dagar (1905) är skriven i full sympati för den polska saken 1830-31. (Novellen är översatt till svenska, men går bara att hitta i äldre samlingsutgåvor, t ex *Ivan Ilijits död — Berättelser för folket — Mökrrets makt*, Bonniers, Stockholm 1929.) Den avslutas med orden:

”Men kejsar Nikolaus fröjdade sig åt att han hade strypt revolutionens hydra icke blott i Polen utan i hela Europa och var stolt över

att han stadfäst det ryska självhärskardömet och till ryska folkets bámad lyckats bevara Polen i Rysslands våld. Och folk med ordensstjärnor och i guldsmedda uniformer lovprisade honom, så att han uppriktigt trodde att han var en stor man och att hans liv var en stor välsignelse för mänskligheten och framför allt för ryssarna, medan i själva verket alla krafter omedvetet arbetade på att fördärva och vilseleda det ryska folket”.

Detta placerar Tolstoj bredvid t ex Alexander Herzen.

Att hålla sig med helgjutna block, snövitänglar eller nattsvarta djävlar torde vara litteraturhistoriskt riskabelt.

Att efter ’händelserna’ i Ungern, Tjeckoslovakien, Polen och Afghanistan tåga och inte låsas om det ’polska problemet’ i den ryska litteraturhistorien, är kanske inte bara enfaldigt, utan till och med farligt.

En allt—eller—intet—inställning, hindrar analyserna och diskussionerna.

Maxim Gorkij varnade

Maxim Gorkij varnade för den myt, den helgonbild, som redan i dödsögonblicket flög mot Tolstojs namn:

”Tidningarna har just kommit och jag kan föreställa mig hur det kommer att bli. En myt har skapats i Er del av världen, ’det var en gång dagdrivare och drömare, och de frambringade — ett hegon’. Föreställ er bara vilken skada detta kommer att åsamka ert land, och detta vid en tidpunkt när människorna verkligen är desillusionerade och majoriteten är andligt svältfödd och fattiga, hungriga, härjade själar trångtar efter en myt. Människor längtar så efter att befria sig själva från plågor, att lindra sina kval. Och det var själva myten han eftersträfvade, men som samtidigt inte är önskvärd — en heligt gestalt, ett helgon — medan hans storhet och okränkbarhet består i att han är en *människa*...”

(Ur Maxim Gorkijs Literary portraits, i On literature, min övers. —HÅ.).

Strindberg, liksom Ivar Lo-Johansson, och Lenin, diskuterade Tolstojs författarskap. Ivar Lo skriver, i en artikel i BLM 1941:

”En rysk greve i en kokett bondetoga står Leo Tolstoj för oss som den moderna moraliska novellens skapare”.

Och i en artikel i Proletarij 1908 skriver Lenin bland annat:

”Å ena sidan den geniale konstnären, som inte bara skapat oförläpna skildringar av det ryska livet utan också verk som hör till världslitteraturens bästa. Å andra sidan godsgärgaren och dären i Kristo. Å ena sidan en anmärkningsvärt kraftig, omedelbar och uppriktigt protest mot lögnen och falskheten i samhället — å andra sidan ’tolstojanen’, d v s det upprivna hysteriska blötdjur, känt som den ryske intellektuelle, vilken offentligt slår sig för bröstet och ropar: ’Jag är dålig, jag är vidrig, men jag uppfostrar mig moraliskt och äter inte längre kött utan lever av risgrönsgröt’.”

(Artikeln finns bl a publicerad i V I Lenin, On literature and art.)

I Den röda ungdomens kulturkamp (1917) hade Kata Dahlström uppmanat den svenska arbetarungdomen att läsa just noveller av Leo Tolstoj.

Borde det vara möjligt att nu försöka framkalla ”en ny svensk roman”, utan att låtsas om att ett författarskap som Leo Tolstojs har existerat?

De inledande raderna om Albert Vikstens tal vid Tolstoj-jubileet i Moskva 1960, visar hur nära till hands det är, att i t ex dagens europeiska ”fredsrörelse”, se en släkting till gårdagens tolstojanism.

Tar vi hänsyn till helheten Tolstoj, spricker helgonlegenden, och en mänskliga och en stor författare framträder, vars verk fortfarande bör läsas och diskuteras. Men då spricker också den enhet, som var en enhet just inför helgonlegenden. Då måste vi på nytt ta ställning till novellerna och romanerna, 1830-31 års polska uppror och gårdagens samhällslögn,

Lenins analys av Tolstoj och tolstojanismen etc.

Därmed blir det svårt att undvika en diskussion om dagens samhällslögnar, och inte minst om det grymma och brottsliga angreppskrig mot Afghanistan, som pågår i detta ögonblick.

Då rämnar kanske enheten inför helgonlegenderna ända in i vår egen tid, och vi måste ta på nytt ta oss in bakom mumlet, ropen, kedorernas rassel, och den till synes självklara gudstjänstordning som råder i våra egna fängelset kyrkor.

James Montgomery Bailey

En amerikansk humorist från 1800-talet

av Jan Myrdal

1979 gav August Strindberg ut *Röda Rummet*.

Men detta är publicerades också en liten volym med titeln: *Lustiga historier från Danbury*. Den ingick som den tredje delen av serien *Amerikanska humorister*. Som översättare angavs signaturen "J.A.S." Samme J.A.S. hade året innan översatt den andra delen i samma serie med berättelser av Bret Harte och Mark Twain och andra. Denne J.A.S. var August Strindberg. Dock hade vissa partier översatts av hans hustru Siri von Essen och av opera sångaren Lange — som Strindberg antecknat på Kungliga Bibliotekets exemplar av *Amerikanska humorister II*.

Att Strindberg var i stort behov av pengar år 1879 då han gick i konkurs (fast han senare återbetalade alla skulder) är känt. Att man kan finna Dickens i *Röda Rummet* är välbekant för alla hans läsare. Men de amerikanska humoristerna han översatte för brödfödan är det inte många som läst. Dock var det inte bara ett brödarbete ty Strindberg skildrade år 1886 i *Tjänstekvinnans son II*; i *Röda Rummet* det intryck dessa amerikaner gjort på honom i mitten av 1870-talet:

"-Samtidigt med hans inträdande i tidningsvärlden råkade bekantskapen med den nyamerikanska litteraturen att ge hans skepsis ett oväntat handtag. Amerikanska humorister började nu översättas och måtte ha slagit an några väl spända strängar hos samtidens människor. Allmänheten tog deras skämt som skämt, men Johan tog dem på allvar, ty det var allvar. Där var allting behandlat och skärskadat från nutidständpunkt, och följaktligen blev allt bosh! Amerikanarens realisme hade i kampen för tillvaron genomskadat livets sanna betydelse; rensad från alla hallucinationer, alla ideal och all romantik, insåg han livets realitativa och himlens absoluta intighet, och han log nu ett brett löje över hela den gamla kulturen. Varken rang, storhet, talang eller rikedom avnarrade honom någon beundran; intet förflutet, gammalt ingav honom aktning. Napoleon och Washington, Michel Angelo och Beecher Stowe behandlades som krogkamrater; revolution och reaktion, reformation och renessans voro bara rörelser, likgiltigt om fram eller tillbaka; den förtryckta kvinnan och den förtryckta negern avlockade inte några tårar;

LÄS STRINDBERG SOM
HAN SJÄLV VILLE BLI
LÄST!

Teckna abonnemang på
Nationalupplagan av Au-
gust Strindbergs Samlade
Verk — och Du får 25 %
rabatt på varje bok.

NY VOLYM I NATIONALUPPLAGAN:

»VID HÖGRE RÄTT»

Friteln är August Strindbergs egen sam-
lingsrubrik till 2 dramer —
mysteriet »Advent» och komedin »Brott
och brott»

Strindberg! HansGöran Ekman
har redigerat och
kommenterat.

Ordinarie pris är 135:-, abonnentpriset 101:25.

KONTAKTA OSS!

Postadress Telefon

Box 95 060 - 11 51 01

851 02 Sundsvall

**Bokhandeln
Tidsspegl**

— för bildning och kultur

**Bokhandeln
Tidsspegl**

tidningspressen, ur vilka dessa författare utgått, behandlades med samma förakt som varje annan affär: dogmer och konsteorier, grundlagar och lynchlagar, allt togs över en kam; aktningen för personlig tillvaro fanns där ej; tron på domstolsrättvisa och kärleken för allmänt väl var bortblåst och ersattes av ficklelvorn. Det var förebudet till den tankens anarki, som sedan skulle slå ut, det var bokslutet med den gamla världsåskådningen, nerrivningssarbetets begynnelse.”

Av de amerikanska humorister Strindberg översatte 1878 och 1879 är det endast signaturerna Mark Twain (Samuel Langhorne Clemens 1835 - 1910) vilken överlevt som författare. Den *Bradbury Newsman* som Strindberg översatte 1879 var bortglömd tjugo år senare. Den 31 juli 1906 dikterar Mark Twain i sina märkliga självbiografiska anteckningar, vilka fick offentliggöras först efter hans död, att kollegerna från 1860-talet och 1870-talet alla nu är bortglömda av publiken:

”...Nasby, Artemus Ward, Yawocob Strauss, Derbyu, Burdette, Eli Perkins, The Danbury Newsman, Orpheus C. Kerr, Smith O'Brien, Josh Billings och ännu ett tjog, kanske två par men nu inte hörs av längre och aldrig mer nämns.... Varför har de upplånats? Kanske för att de blott var humorister. Humorister som är ”blott” kan inte överleva. Humor är bara en doft, en dekoration.... Det finns sådana som menar att en roman endast bör vara konst och att man inte får predika i den, att man inte får

undervisa. Detta kanske är sant om romaner men det är inte sant om humor. Humorn skall inte öppet kännas vid att den predikar och den skall inte öppet kännas vid att den undervisar men den måste göra bådadera om den vill leva i evighet. Med evighet menar jag trettio år.... Jag har alltid predikat. Det är orsaken till att jag har klarat trettio år. Om humorn anlände av sig själv och var oinbjuden då gav jag den plats i min predikan, men jag skrev inte min predikan för humorns skull. Jag skulle ha skrivit min predikan i alla fall vare sig någon humor bad om tillträde eller ej. Jag säger dessa egenkärheter så här uppriktigt ty jag är en död man som talar till er från graven. Till och med jag var alltför blygsam för att kunna säga detta rakt ut så länge jag levde.”

Dessa stycken som August Strindberg översatte våren och sommaren 1879 hade skrivits av ”The Danbury Newsman”. Hans riktiga namn var James Montgomery Bailey och han levde mellan 1841 och 1894. Hans betydelse för dagens journalistik är stor. Han var både en typisk yankee-journalist och den förste kolumnisten. Berömd blev han för sina kolumner om livet i unionsarmén under Nordamerikanska inbördeskriget 1861 - 1865. Han publicerade dem i hemstadens tidning *The Danbury Times* i Connecticut. Efter kriget blev han delägare i tidningen. På nio månader höjde han då — med stycken som de vilka Strindberg översatte — Tidningens upplaga från 2.000 till 30.000 sålda exemplar.

AMERIKANSKA HUMORISTER III.

LUSTIGA HISTORIER

FRÅN DANBURY

BERÄTTADE AF

THE DANBURY NEWSMAN

ÖFVERSÄTTNING, AF

J. A. S. [Signature]

STOCKHOLM
JOS. SELIGMANN & C:IS FÖRLAG

Pris: 1.75.-

En framstegsquinna.

Vi mena att Danbury har tagit ett stort steg framåt i frågan om kvinnans rättigheter. Vi ha nemligen en quinna som slagtar. Men denna unga quinna icke allenast slagtar, hon står äfven i begrepp att gifta sig, och en gumma i Redding håller på att väfva en trasmatta åt henne. Föremålet för hennes val är en landbrukare, hvilken har sitt eget slagteri, som alla väl rangerade landbrukare. Den unga kvinnan har reda på detta, och i sin varma tillgifvenhet för gården håller hon på att lära sig slagta. Hvarje Fredags eftermiddag följer hon med en af våra slagtare, en personlig vän till henne, för att lära hans yrke. Då stöflar hon omkring i blod och talg med uppfästad klädnad och uppkafade ärmor och hatten på ena örat. Hon har redan dödat fyra lam genom att skära strupen af dem på ett rent konstnärligt sätt. Fredagen derpå beröfvar hennes jungfruliga hand en kalf lifvet på ett sätt, som vill afvinna henne dess eviga tacksambet. I åt stycka tjuvar är hon redan ööfverträfflig och går snart utanpå slagtarpojken, som hållits med det ett helt år. Men i synnerhet är hon hänförande, då hon står med sin lilla fot på den nyfällda tjurens hals och med hans svans i ena handen pumpar blodet ur den döende kroppen. Då, säger slagtaren, liknar hon en engel, och vi förstå nog att så är. Om en vecka eller två skall hon försöka att knäppa sin första oxen, och att hon skall lyckas, derom är ingen fråga, men om hon blir hög-

färdig öfver sin framgång då, då hade varit bättre att hon aldrig känt det ljufva behaget att gräfva i en lamstrupe eller pumpa blodet af en oxen. Men vi afundas den unge landtbrukaren de ljufva Söndagsaftnarna i det nya hemmet, vid hennes strålande slagtarhusögon och hennes ömma samtal om fläsksidor, oxharar, hjertslag, njurkalops och annat till ämnet hörande. Att trycka de läppar, som smekt en blodig knif, och fatta de händer, som gräfvit i en svinnage, är en salighet som ingen kan njuta på nykter kaluf.

* * *

Att stänga fönsterna.

Detta är just årstiden, då en äkta man hvilket ögonblick som helst på natten kan väckas upp, för att stänga fönsterna. Vid ett inträffande åskväder händer det aldrig, att mannen vaknar först; om han också skulle göra det, så aktar han sig väl att väcka sin hustru, och försöker att vid första tillfälle somna om. Huru annorlunda handlar icke en kvinna! Så snart hon vaknar, och hör att det regnar, tyckes hon förlora besinningen. Hon sätter båda fötterna på sin mans rygg, griper samtidigt i hans hår och skakar hans hufvud, hysteriskt utbristande:

— Så, opp! Skynda dig! Alla fönsterna stå uppe och regnet flyter i strömmar!

Han kan inte under sådana omständigheter vakna med en klar insigt om situationen; oftast inträffar, att han är långt ute på golfvet, innan han vet hvad han skall uppe att göra. Det första, som emellertid skall ske, är att ljus tändes; under det han rör sig omkring efter tändstickor och svär på, att någon brukat sig in i huset och flyttat dem från den plats han lagt dem på, då han gick till sängs, kastar hon efter honom följande strof:

— Skynda på! Det regnar ju rätt in genom fönsterna! Vi få inte en matta i behåll, om du inte rör på dig! Hvad i himlens namn håller du på med så länge? Kan du inte finna strykstickorna? Ska du gå och stöta omkring här, under det att regnet störtar in? Gå utan ljus! En sådan karl du är! Det hade varit bättre att jag gått opp sjelf! Nu har jag gjort hvad jag kunnat, och nu må huset gå i ruiner. Du ska *alltid* ha ditt hufvud för dig, och nu kan du göra som du vill; men kom inte och skyll på mig, när vi sitta här i förstörelsen sedan. Jag har talat mig trött, och nu säger jag inte ett ord mer.

En mycket kort paus.

— *John Henry, ska du, eller ska du inte gå och stänga fönsterna?*

Just då finner han strykstickorna och afklipper dispyten med att tända lampan. Det var alldeles nödvändigt att göra detta först, innan han gick ut ur rummet. Men han har inte väl hunnit tända, förr än han släcker, ty hans kostym tillåter honom

icke att visa sig med ljus i handen vid ett fönster. Nu är han ändtligen ute ur rummet; och han vet mycket väl hvart han skall gå. Om det fins en gungstol i huset, så skall han gå och stöta sig på den. Det felar aldrig, och den träffar alltid en man på en viss fläck, och det är på skenbenet. Vi ha stött emot åtta hundra gungstolar af alla modeller och ha alltid mottagit stöten på samma ställe. Vi ha träffat döende personer, och de ha försäkrat med högtidlig ed, att en gungstol alltid träffar en man på skenbenet.

Och när en man går upp om natten i mörkret för att stänga ett fönster, så tar han aldrig fel på gungstoln. Det är ena medens ända, som hittar honom. Det gör förfärligt ondt; men han skriker sällan; han känner för väl sitt auditorium. En qvinna går aldrig emot några gungstolar; och hon kan aldrig förstå hvarför en man skall göra det. Men hon kan höra på hans tag, då han stänger ett fönster, om han först varit på gungstolen. Ett gungstolsfönster (att vi så må uttrycka oss) hörs på flera timmars väg.

* * *

Tycke och smak.

Om nu detta är den lämpligaste tiden för att bränna trädgårdssopor är en fråga, som kan bli underkastad diskussion; det är åtminstone den mest populära. Större omsorg borde dock nedläggas på sophögarnes

konstruktion. Om inga äldre sopor finnas tillgängliga, så kan ett stycke oljeduk göra samma nytta. Det fins nemligen ingenting, som kan framkalla just den der egendomliga lukten af brända sopor, om jag undantager hår; men hår är alltför dyrbart. Nej, ett stycke gammal oljeduk, som får brinna med half låga, kan vädras af en ordinar näsa på fyra trädgårdars afstånd; och mången anser den i luktformåga fullt ut motsvara trädgårdssopor.

* * *

Att sofva i kyrkan.

Har Ni aldrig gått i kyrkan att sofva? Vi mena inte, att Ni gått dit i den afsigten; naturligtvis inte. Ni lutar pannan mot ryggsidan på bänken framför. Predikantens ord äro klara och tydliga ännu. De framställa någonting för er själ, som Ni söker gripa i och andligen brottas med. Så lugna de och sneka Er. De bli en slags vaggvisa, som flyter genom hjernan, fyller upp vråarna och gifver Er en salig känsla af ro. De dyka ner så omärkligt i era mest aflägsna tankar, så att de förlora sin sjelfständiga tillvaro. De draga sig undan, fly bort, långt bort, tills de slutligen försvinna. Scenen förändras hastigt. Ni är midt ibland en rasande folkhop. Det är en grufvig ansträngning från er sida att rädda Er undan deras våldsamheter. Ni faktar och slår omkring Er med förtviflad fart. Hvarje muskel i kroppen är spänd

som en violträng. Ni lyckas omsider slå Er fri. Derpå befinner ni Er på språng, med packet springande efter Er. Ni ropar på hjälp; Ni skriker med full hals. I fullt galopp kommer Ni fram till en afgrund; Ni gör en öfvermensklig ansträngning att rädda Er, men det är för sent. Med ett anskri störtar Ni utför, rätt ner i afgrunden. Så vaknar Ni. Ni anträffar Ert hufvud på en bänkslå; men Ni behöfver en god stund för att erinra närmare omständigheter om hvarest Ni befinner Er; Ni är i kyrkan! Prestens ord påminna Er derom på ett fruktansvärdt sätt. Hvad gjorde Ni i drömmen? är en fråga, som tränger sig på Er med våld.

Kastade Ni med armarne i luften? Slog Ni näfven i bänken? Skrek Ni? Svetten samlas i stora droppar på ert ansigte och beta flammor ila ner efter ryggraden. Ni törs inte se upp. Ni kan inbilla Er, att alla ögon äro färdiga att störta öfver Er. Det är en faslig känsla — så faslig, att den blir olidlig; slutligen lyfter Ni sakta ert hufvud och kastar blickarne gradvis omkring Er. Församlingen förhåller sig likgiltig alldeles som Ni lennade den. Inte ett öga är riktadt mot Er; och Ni skulle kunna tro, att Ni inte alls sofvit, om inte ena benet domnat och nu börjar återvända till lif under gruffiga smärtor.

* * *

En svärmoder.

De hade haft pannkakor allt sedan första Februari. Han var en hushållsaktig man, och ansåg att femtiofem cent brunsirap borde räcka. Hon var en smula mer raffinerad och röstade för socker, men, eftersom hon var en mild och undfallande natur, uppgaf hon all strid och gick in på mannens önsningar. I Fredags gjorde hennes mor sin första visit hos dem. Hon är en stark kvinna, qvicka och särdeles lämplig att tas med lifvet. Hon kunde icke förmå sig att begagna sirapen.

— Dessa kakor, sade hon, äro alltför goda att bli förstörda af den der smörjelsen.

Hustrun afgaf ett tyst svar, under det mannen gjorde en grym min.

— Kan Ni inte få socker i Danbury? frågade hon.

— Jag förmodar det fins.

— Då får jag tillkännagifva, att jag väntar sådant till frukosten i morgon, sade hon och såg strängt på honom.

Nästa morgon stod sirapsburken på bordet. Hon tog den i hand och luktade på innehålllet.

— Ph! fnös hon. Hvar är sockret?

— Jag har inte fått något, sade han utan att se upp.

— Glömde Ni bort det? frågade hon mellan läpparne.

— Neej.

— Hvarför skaffade Ni det inte då?

— Derför att det kostar mer än jag vill betala.

— Jaså!

Det uppstod en paus, under hvilken han lyfte upp ögonen, för att se på henne, men lyckades icke bättre, än att han genast måste slå ner dem.

— Ni tycks aldrig bry Er om hvad det kostar, då Ni köper cigarrer och likörer, eller då Ni går ensam på några förlusteställen, sade hon och såg rätt fram på hans bekymrade ansigte; men om man begär någonting bättre än tjära till pannkakorna i ert hem, då blir priset en vigtig sak. Om Ni hade en menskelig mage, skulle Ni inte kunna förtära det.

— Det är godt nog för mig; och hvad som duger åt mig, duger också åt andra, morrade han, utan att våga se upp.

Det hördes ett skutt, en stol, som sköts och gick öfver; hon stod med handen i hans hår, hans ansigte var pressadt mot bordet.

— Släpp mig! skrek han.

— Är det godt nog för Er, skrek hon, så skall Ni också få behålla alltihop för Er.

Och hon vände ut burken öfver hans hufvud och arbetade in det i hans hår, och ner på hans nacke och in i hans öron, under det han spottade och fräste och sökte komma loss, men han var som ett barn i jettens händer.

När hon slutat sitt arbete, gick hon lugnt till lavoiren och tvättade sina händer.

Han behöfde två timmar för att bli ren i håret, men det var inte förlorad tid.

När hon fyra dagar senare reste hem, åkte hon ner till stationen i en droska, som hennes egen måg hade ställt till hennes disposition.

* * *

Puides misstag!

av Mats Miljand

□Peeter Puides romandebut är en av de intressantaste svenska böcker som skrivits under senare år. Den har ett starkt innehåll, den formulerar angelägna frågor och den har en form som bara den borde ställa boken i litteratordiskussionens fokus. Det skriver Mats Miljand om Puides roman, *Till Bajkal, inte längre*.

Till det yttre handlar romanen om den estniska nationens sammanbrott i det andra världskrigets slutskede, om folkets nederlag, om flykten som återtag och, slutligen, om hur berättaren, en man uppvuxen i exil, söker sin identitet.

Likt en modern Oidipus söker han sin fader, som försvunnit under kriget. Sökandet leder honom till olika platser i världen där han möter andra ester i exil. Alla har sitt att berätta och på ett märkligt sätt målar berättelserna en bild av sammanbrott och nederlag. Under sökandets gång växer också läsarens insikt om ett av romanens egentliga ärenden, att ge röst åt sitt folks minnen:

»De man har och de man kan tillägna sig». Men det är ingen enkel bild som framkallas, inget pussel som läggs där bitarna faller snällt på plats. Läsaren tvingas genom modernismens alla konstruktioner att spela med i en magisk teater. Tid, ordning finns inte. Det som äger rum i romanen sker i minnenas uppbrutna och associativa flöde. Allt som finns är språk och minnen, hävdar berättaren.

Och trots att allt är ytterligt skickligt skrivet och genomtänkt komponerat, är romanen i en viss mening oläslig. Kapitelindelningen markerar t.ex. inte några betydelsefulla övergångar i berättelsen. De väsentliga övergångarna sker mitt i textsjoken, göms mellan två meningar. På så sätt skapas en illusion av total samtidighet.

Kapitelrubrikerna understryker däremot romanens centrala begrepp, bilden, som står för minnena, det levande förflutna, det som måste rekonstrueras, hållas kvar. Rubrikerna består helt enkelt av en sönderdelad instruktion för fotografering, avfattad på tyska.

Partier med stark realistisk skärpa blandas med mystiska inslag. Myter, detaljer och hänvisningar överförs mellan de olika personer som dyker upp i berättelserna. Men det är inga karaktärer som tecknas utan personerna gestaltar symboliskt olika tillstånd och egenskaper. Läsningen blir oerhört arbetsam och tidskrävande. Mycket tid går åt till att försöka lösa rebusar och att leta efter gömda meningar.

Det är typiskt för Puides teknik att läsaren till sist inte ens är säker på om berättarens återkommande samtalspartner, den i Estland uppmärksammade poeten Betti Alver, verkligen är kroppsligen närvarande eller endast går in och ut i berättarens drömmar. Lika oklart är det om berättaren verkligen finner sin fader eller ej, om sökandet ens gäller en verklig fader eller om också sökandet skall förstås symboliskt.

Jag törs därför inte stolt deklarerat att jag har förstått romanen i dess helhet. Men några ändrar i nystanet skall jag försöka reda ut.

Sökandet efter fadern är berättarens omedelbara sysselsättning men, som nämnts, förblir läsaren ovetande om berättaren verkligen finner honom. Effekten verkar beräknad. På det sättet visar Puide att hans ärende inte är en uppgörelse med det förflutna. Hans syfte är in-

te att skriva av sig plågsamma barndomsupplevelser.

Den moderna psykologin hävdar ju annars att en befrielse är möjlig för den som bearbetar sina minnen, att det finns en sanning att nå. Men de minnen som berättaren i Puides roman bär med sig »vill inte världen ha», som det står på ett ställe.

Och sanningen beror av förutsättningarna, hävdar berättaren. Han söker inte befrielse:

»Men jag skildrar inte en kamp, därför att det här (skrivandet. Min anm.) inte gör motstånd».

Hans minnen - språket - är det enda som finns kvar av det som funnits. Minnena är vittnesbörd, dokument. Därför skriver han.

»Man har en skyldighet att lämna tillbaka sina bilder till världen innan man själv försvinner».

Berättarens brottning med sin identitet, sina minnen och bilder är bara en av stämmorna i ett stort partitur, det estniska folkets nederlag. Ett folk lever genom sina minnen, hålls samman genom sina gemensamma bilder, tycks Puide mena. Sökandet efter den egna identiteten sammanfaller därför med nödvändigheten att rekonstruera sitt folks historia när folket själv hotas av utplåning.

På det viset blir Puides roman inte en skildring av ett självcentrerat jag, upptaget av en plågsam men individuell identitetskras, utan en politisk roman. Puides ärende på det planet gäller frågan vad man kan göra i nederlagets stund:

»Vad måste vi göra i kraft av vår historia?»

Berättaren ser hur andra folk har utplånats, han vet vad som skett i hans eget land sedan förlusten av självständigheten.

»Idag vid middagstid har reträtten varit i trettonio år»

De scener berättaren återger från sin och andras reträtt genom östeuropa till Tyskland under krigets slutskede är det som ger de starkaste intrycken i boken. Puides återhållsamma, precisa språk skapar bilder med väldig kraft.

Så här långt vill jag vara överens med Puide. Det är mycket viktiga uppgifter han tar på sig, när han skriver oss ett äreminne över det estniska folkets tragedi och ställer oss frågor om

vad vi kan göra åt framtiden.

Det som ändå gör det svårt för mig att ta hans bok till mig är dess »modernistiska oläslighet» och dess mystifikationer. De senare äger framförallt rum i samtalen med den gåtfullt uppdykande poeten Betti Alver. Här uttrycker berättaren sina försök att skapa en livshållning, en identitet som kan rymma hans erfarenheter. Kanske kan följande citat ge en antydning om arten av deras diskussioner:

»Bergåsarna var två skilda formationer. Materialet i dem var av samma slag, men av olika kroppar. Deras belägenheter bestämde dem entydigt. Ändå var de samma berg, att de stack upp på två skilda håll hade inte med saken att göra. Där kanske vi ändå hade något.»

Just iakttagelsen att samma berg sticker upp på två håll går igen i personskildringen romanen igenom. Alla detaljer och händelser går igen hos olika personer, brutna som genom ett prisma. Det som hänt blir »personligt», något gemensamt.

»Meningen med din historia är att visa att om inte det rationella sökandet ger resultat så finns det andra sätt», konkluderar Betti Alver.

Vågar man dra slutsatsen att Puide menar att romanens medvetet irrationella struktur är det enda sättet att lösa de uppgifter han tagit på sig? De konkreta händelser som är bakgrunden till berättarens sökande, ja berättarens egen jobsbrottning, skulle alltså inte kunna gestaltas rationellt, episkt?

Här öppnar sig en litterär fråga som är så angelägen att Puides roman bara i kraft av detta faktum borde ställas i centrum för den litterära diskussionen idag. En diskussion som gäller litteraturens, och konstens, uppgifter men som hitintills förts som en diskussion där modernismen ses som samtidens sanna äterskapare och där realismen avfärdas som falsk, ett illusionismakeri.

Men den utgångspunkten för diskussionen är falsk. Det finns ingen *sådan* motsättning mellan modernismen och realismen. Många av de främsta realisterna under olika tider har varit bland de första att utnyttja delar av den modernistiska rekvisitan. Dan Andersson, Elmer Diktonius, Jan Myrdal är några slumpvisa exempel jag kommer att tänka på.

Frågan om modernismen är ingen formfråga utom för dagens modeesteter.

Den modernistiska tekniken kan användas för såväl verklighetsbeskrivning som verklighetsflykt. Men detta kan de nu ledande esteterna inte inse av det skälet att de inte accepterar att konstens uppgift består i att skildra verkligheten. De inser inte heller att den litteratur som ihärdigast förnekar den saken, i grunden också är just en bespeglning av verkligheten, ett ställningstagande till den.

Förhållandet klargjordes t ex redan av *Viktor Svanberg* på 40-talet i inledningen till studien »Medelklassrealism»:

»Dikt är en produkt av samhällslivet. Det faller ingen in att förneka detta faktum i fråga om diktformer och samhällsformer, som kommit på så långt avstånd från oss att de stora linjerna tydligt framträdde... Men en diktares personlighet är ingen medfödd och oföränderlig enhet. Att härleda poesi ur arvsanlag är ännu vanskligare än att härleda den ur de intryck, författarna fått från omvärlden. Och även om någon skulle tilltro sig att kunna isolera arvsbetingade individuella prestationer, återstår att förklara, varför de accepteras av publiken. Dess smak är socialt bestämd, hur sociala dikterna än må vara... I ett samhälle, som är friskt, förbrukas litterära symboler liksom andra livsformer. Ingen författare når en verkligt stark ställning, om han inte på ett nytt sätt säger vad som angår många».

Mats Gellerfelt hävdade i sin recension av Puides bok i SvD (83-09-23) att romanens avancerade formella konstruktion svarar mot en speciell nederlagets estetik:

»Den samhällliga historiens sönderfall blir också individens. Man upphör att tro på världen och på varandra.»

Gellerfelt hävdar som en följd av detta att modernismens fragmentarisering av verkligheten utgör ett svar på denna nederlagets estetik.

Och något liknande tycks faktiskt också Puides mena i sin roman när han, i ordalag som antyder beläsenhet i de franska strukturalisternas underbara begreppsvärld, skriver följande:

»Om något tog slut beror på hur man ser saken. Ett godtyckligt hopfogat före och efter, dessa fragment, under alla omständigheter re-

dan så löst lagda intill varandra, varför skulle inte de kunna tas isär och på nytt sättas samman i vilka mönster som helst? Av vem som helst? Med samma anspråk på bestående sanningar? ... Men den som söker sanningen lär sig åter att den inte finns, sanningarna är många och beror av förutsättningarna, de är följder av dem. Ordnar man förutsättningarna kommer sanningarna att infinna sig själva».

En sådan hållning leder till att kronologin, och följaktligen, epiken är omöjlig, falsk. Sanningen, som redan tidigare kringskurits, relativiseras, blir här inte ens ett eftersträvsvärt mål. Med en sådan värderativism överlever varken förnuftet eller verkligheten i litteraturen. Fältet öppnas för den mystifierande estetisismen, en litteratur för impotenta kottentier.

Men varför skulle eständarnas nederlag, eller andra folks, inte kunna skildras på annat sätt än genom gåtfullhet, mystifikationer och upplösta tidssammanhang? Varför skulle den här bokens form vara det enda sättet att gestalta den landsflyktiges identitetslöshet?

Peeter Puide har skrivit en viktig bok i ett viktigt ämne. Men han har misslyckats med att använda den modernistiska rekvisitan för att skriva den verkligt starka realism som jag tror han vore förmögen till. Han har kört fast i den modernistiska formfixeringen och kommer därför inte att nå den breda läsekrets som hans angelägna frågor vore värda. Istället får han nöja sig med beundrande tillrop från sådana modernismens apologeter, som inte förmår tränga djupare än att se frågan om modernism och realism som en formfråga.

Det som gör Puides misslyckande så intressant och viktigt att diskutera, är att romanen framstår som det första svenska försöket att skriva en roman i anslutning till de idag så omhuldade strukturalistiska teorierna. Vi som inte är bundna av de fina litteratörernas längtan efter den sköna, rena konsten, bör därför läsa Puide för att utveckla och fördjupa vår diskussion om verkligheten och det realistiska skrivandets villkor.

Peter Puide. TILL BAJKAL, INTE LÅNG-RE. 236 s. Bonniers 1983. Pris: ca 115:-

ISBN 91-0-045936-4

Lao She

- författaren från gränsen

av Stig Hansén
och Clas Thor

Detta sekels Beijingskildrare nummer ett, Lao She, är åter ett aktuellt namn i Kina. "Hans verk filmas, sätts upp på teater och böckerna kommer ut i nyutgåvor", skriver Claes Thor och Stig Hansén, som här tecknar bakgrunden till Lao Shes författarskap.

En flock duvor stiger mot himlen. De kastar sig runt i en vid bäge under solen. Fjädrarna glimmar av silver, stål och koppar och när de dras in mot solen blir de svarta siluettklipp i motljuset, vilka snabbt tycks förtäras av de starka strålarna. Men bara några sekunder senare kommer de störtande mot jorden och de grå tegeltaken i Beijings hjärta. Just då försöker vi urskilja vilken sort de kan vara: jadevingen, den eleganta tranen, svarta oxen, den snö-vita duvan...

Sådana är namnen vi får berättat för oss av en av de verkliga kännarna av Beijings fåglar, en av dessa män som vet lika mycket om duvor som Charles Darwin och hans kolleger i brittiska duvavelsföreningen "The Feathers Club" någonsin visste. Ja, duvorna är ett med Beijings, en omistlig del av dess skönhet.

Vi blir stående och tittar på duvflocken som dansar över hustaken när vi med hjälp av ett par gamla män som vägvisare letat oss fram till en traditionell hutong, gränd med en smal entré. Två meter upp på en putsad vägg står det på en röd emaljskylt: Xiao Yang Jia Hutong, familjen Yangs lilla hutong.

Kanske är det en tillfällighet att vi blir ståen-

de just här och följer duvernors flykt; kanske är det så det ska vara när vi kommit för att besöka gränsen och hus nummer åtta där detta sekels Beijingskildrare nummer ett — Lao She — växte upp. För i fallet Lao She kan duvorna ses symboliskt. Precis som Beijings duvorna, trots sina flyktmöjligheter och tillfällen att söka nya världar, alltid återvänder till duvslagen, återvänder Lao She efter alla sina utflykter till Kina, sitt Beijing och sina hutongs. Här, bara här, var han hemma. I Beijings hutongs fanns näringen och stoffet som förvandlades till bokstäver och stor litteratur.

— Jag behöver bara tänka på namnet för att en ändlös ström av bilder från den gamla huvudstaden ska rinna förbi i mitt inre, skrev han 1935 i essäsamlingen *Den gamla buffeln och den trasiga karran*.

Någon annan dekor utanför dessa gränser ledde för Lao Shes del aldrig till några mästerverk, något som inte minst visade sig när han 1929 slog sig ner i Singapore och med Joseph Conrad som förebild försökte skriva en krönika över livet i den sydostasiatiska övanden med kinesiska, istället för Conrads vita, huvudfigurer. Kunskaperna om den miljön räck-

te "bara" till en hygglig skildring av en pojkes liv i Singapore.

Nu när vi går i gränderna med bilderna i huvudet från böcker som *Fyra familjer under ett tak* (en familjekrönika i Beijing under den japanska ockupationen 1937-1945) eller "Rikshapojken" är det trots att gårdarna med sina reglade portar inte berättar mycket om sig själva inte svårt att föreställa sig människorna som blev Lao Shes förebilder. I denna korta gränd kan vi låta rikshadragarna, småhandlarna, butiksbiträdena, hemmafruarna — alltså vad vi med ett tyskt uttryck skulle kalla "der kleine Mensch" — stiga fram och befolka gränden och i ett ögonblick förvandla den till en blommande teaterscen med beijingska förtecken.

Lao She föddes 1898 och växte upp tillsammans med sin mor här i gränden som då hette Lilla färfällan och låg i nordvästra hörnet av Tartarstaden. Hans far var manchu och tjänade som soldat i det kejserliga hovet. Härkomsten är viktig för Lao She. Under hela sitt liv bar han det manchuska i sig, likt en dyrbar amulett mot bröstet innanför skjortan som bara då och då kunde glimma till i solen. Att vara manchu efter Qingdynastins störtande 1911 var ingen merit i Beijing. I Lao Shes fall skulle klyftan mellan han-kineserna och manchuerna ta nästan 60 år att överbygga. Först i början av 60-talet kunde han på allvar ta itu med den manchuska frågan och hade han fått leva några år till visar hans 1982 postumt utgivna böcker att amuletten så småningom visats i sin fulla prakt.

Uppväxttiden var omvälvningarnas tid i Beijing. Bl a Boxarupproret förde med sig strider mellan kineser och utlänningar och Lao Shes far blev ett av den nya tidens offer. När de Åtta förenade utländska trupperna angrep Beijing 1900 träffades Lao Shes far av en bomb. Kroppen brändes svårt. Med uppbådande av sina sista krafter lyckades han släpa sig in i en spannmålsaffär där hans bror hittade honom, bränd och oförmögen att tala. Faderns sista handling blev att han drog av sig de två sockorna som klarat sig från att brännas och försiktigt sträckte han sockorna till brodern — den stolte manchuens sista gest.

Vad som återstod för Lao She och modern var en rejäl lektion i fattigdom i gränden. Det enda som tycktes betala sig var historierna som Lao She fick berättat för sig som pojke. Det rika folklivet kring hemmet, de många gånger han satt på kvarterets tehus — allt detta lade grunden till hans författarskap.

Utifrån sitt val av förebilder och sätt att skriva brukar Lao She jämföras med författare som Charles Dickens och Maxim Gorkij. Delvis är det riktigt. Men Gorkij i till exempel *Modern*, tar betydligt klarare ställning för revolutionen än vad Lao She någonsin gjorde.

Lao She är mer analytisk och satirisk. Ta t ex Lao Shes roman *Kattstaden* skriven 1932, där finns förebilden till den idag bland intellektuella beijungdomar så populära *Grisfesten* av Orwell. *Kattstaden* en bitande skarp satir; 1930-talets Kina liknas vid ett katterike där de ledande katterna vältrar sig i lyx i toppen på ett dekadent samhälle där det bland ledarna saknas moral och mod. När dessa toppkatter fört landet till ruinens brant anfalls de av dvärgsoldater — läs japanerna — som under en stark nationell enighet slukar katteriket. Det skulle Gorkij aldrig ha kunna skriva. Nej, det som förenar Lao She och Gorkij är att de i sina självbiografiska noveller och romaner vågar beskriva människorna runtomkring sig, med fel och brister, och inte som de med partiböcker vill att de skall vara.

Charles Dickens tycks vara den som fått störst inflytande på Lao Shes litterära utveckling. 1924 fick han, efter att ha tillkämpat sig en utbildning möjlighet att resa till London och bli lärare. Han tog den och den västerländska litterära världen öppnade sig för honom.

Hemlängtan och bilderna av uppväxtens Beijing drev honom att med Nicholas Nickleby och Pickwickklubben som förebilder börja skriva på sitt debutverk *Gamle Changs filosofi*, som kom ut 1925 i Shanghai.

Romanen utspelar sig kring läraren och den lokala bostadskommitténs ordförande Gamle Chang. Det är i början av 20-talet i en tid när konfucianismen med sitt reglerade värdesystem börjar förlora sitt inflytande och ord som liberalism och individualism börjar komma på modet bland beijingintellektuella. Chang till-

Lao She i Beijing 1954.

hör den nye tidens härskare, dock lika korrupt som sina föregångare.

I den skönlitterära tidskriften Xiao Shuo yue bao skrev Lao She 1926 från London, om de revolutionärt sinnade studenterna i tiden efter fjärdemajrörelsen 1919 i Beijing. Lao She ser studenterna som en splittrad kraft utan egen ideologi, vilka visserligen under sin studentid kan ropa slagord som "Ned med imperialismen" men sedan blir de första att anamma de västerländska idéerna. Efter sina examinationer söker de sig snabba karriärvägar upp till samhallets maktpositioner. När studenterna så revolterar och strejkar på Mingchenhögskolan är det lärarna som slås ned, vaktmästarens blod som spills och tjänstemannens öra som huggs av. Studenterna går oskadda ur striden. Den lille mannen får betala med sin kropp och ståda upp när studenterna dragit vidare.

Lao Shes hållning till Kina under de fem åren i London och senare karakteriseras av den kritiske observatören. Han ser, men är inte själv delaktig. Den rollen kommer att präglas hans författarskap och han själv motiverar det med att han inte vill vara något som man i Kina populärt kallar en zuo guo, en krypande hund. Ändå finns det i honom något mycket, mycket typiskt kinesiskt — den nationelle patrioten, den som vill förändring för att rädda landet.

I Beijing har man inte, som i Budapest eller Moskva, tagit för vana att resa monument eller statyer över sina folkkära diktare. Kanske är det omsorgen om författarna som gör att man avstår: de slipper halshuggas eller plockas ner för magasinering när de politiska strömmarna vänder. Möjligtvis kan man, som med Lu Xuns beijinghem vid Fu cheng men, där han bodde

1924-26, inrätta ett litet museum med de efterlämnade möblerna, böckerna och en serie fotografier. Det tillhör dock undantagen. I Lao Shes gränder finns varken statyer eller minnes skyltar. Att vi ändå intresserar oss för Lao She är för att hans böcker och teaterstycken nu tillhör det gods från före kulturrevolutionen som bör lyftas fram. Hans verk filmas, sätts upp på teater och böckerna kommer ut i nyttgävor. Men det märkliga är på vilket sätt man idag återupprättar en mästare som i kulturrevolutionens inledande skede både bokstavligen och bildligen begravdes i tystnaden. Vi kallar återupprättandet "Nostalgiea Sinica".

Tanken kommer över oss efter att ha sett succéfilmen *Kamel-Xiangzhi*, byggd på Laos Shes *Rikshapojken*, från 1936. Huvudfiguren är den unge starke bondpojken som har ett mål: han skall bli sin egen och den bästa rikshadragaren i Beijing. Han når snabbt framgångar, men snart vänder lyckan. Han faller i militärens händer, rikshan beslagas, han berövas sin rikedom — och sina illusioner. Då vänder hans liv; han blir en av de många som förstår att det krävs fräckhet och list. Han lurar de gamla dragarna på deras kunder.

Romanen är en krönika över en stad som går mot sitt sammanbrott. I det låget orkar några längre än andra, de orkar tänja stegen och vinna de extra mynten som krävs för att överleva. Men i grunden är samhället sjukt och alla dragare kommer förr eller senare att, som *Kamel-Xiangzhi* i slutet av boken, duka under och inse att kroppens krafter inte är en oförstörbar metall eller evigt blommande växt. I filmen lyckas regissören Ling Zifeng fånga bokens färgrika miljöskildring och i biosalongen hörs djupa suckar då kameran i översiktsbilder fångar de äldre stadsdelarna och gårdarna som de såg ut innan trångboddheten bröt sönder deras mönster med nya hus på varje gård.

Att Lao Sherenässansen tar sig uttryck i "Nostalgiea Sinica" är tacksamt för många kulturiideologer i dagens Beijing. För vad skulle väl hända om hans verk togs som utgångspunkt för att föra den låsta kulturdebatten framåt? Framför allt tänker vi på den dramatik han skrev efter succén med *Rikshapojken*.

Sin första pjäs skrev Lao She 1939 med ti-

teln *När molnen skingras*. Den blev ett första försök bland dåtida patriotiska författare att använda teatern för att nå ut med propagandan mot de japanska angräparna. Under de följande fyra åren skrev han ytterligare sju pjäser på samma tema.

1949 återvände Lao She till Kina efter tre år i USA. Han ställde sitt författarskap i den nya socialistiska regeringens tjänst. I pjäsen *Dragskäggsdikt* beskriver han hur den nya regeringen hjälper folket längs ett stinkande vattendrag i Beijing att resa sig ur misären, få slut på malariasjukdomar och arbetslöshet. Den "goda" regeringen hyllas av Lao She.

1955 har dock hans attityd skärpts. I pjäsen *Se västerut mot Changin* pekar han på hur partiet och den nya regeringen bygger upp falska hjältemyter och sätter sig själva i en position där de blir nästan omöjliga att angripa underifrån med kritik.

Svaret uteblir inte. Lao She angräps hårt. Men han försvarar sig på sitt mycket ironiska sätt: "Kanske är min livserfarenhet i det nya samhället inte tillräcklig, och för mig att skriva om det nya samhället blir ungefär som att se på en katt och försöka rita av den som en tiger", skrev Lao She.

Bitterheten kastar ljus över frågan om anpassningens roll i den kinesiska litteraturen efter 1949. Lao She tillhör en av de få förrevolutionära författare som efter 1949 lyckades skriva in sig i det nya samhället. Uppenbarligen försökte han att inordna sig, men lika uppenbart räckte inte tålmodet i evighet. Varje regim tycktes ta till sig hans böcker för sina egna syften. När *Rikshapojken* gavs ut i USA 1945 anpassades romanen utan Lao Shes medgivande till de amerikanska efterkrigskraven. Boken fick — tvärt emot originalet — ett "Happy end". När boken 1954 på nytt gavs ut på kinesiska var det fortfarande inte originalets slut som trycktes utan ett modifierat tragiskt öde anpassat till det tidiga 50-talets Kina. Frivilligt eller inte denna gång? Anpassning eller inte? Enklast kanske svaret blir: ett sätt att överleva och få skriva vidare.

Sin stora revansch fick Lao She med sin pjäs *Tehus*, ett verk som för den kinesiska teatern mycket väl kan jämföras med vad Strindberg

Andra akten i *Tehus* omkring år 1917. Soldater gör husranssakan i tehuset. Enda sättet att undkomma är att muta soldaterna.

och Ibsen betytt för den västerländska dramatikern.

Stycket skrevs 1957. Föreliden är ett av de många tehus som förr var så vanliga i Beijing. Tehuset var en minivärld; hit kom burfågellarna, människohandlarna, äktenskapsmäklarna, eunuckerna, polisagenterna m fl för att göra affärer.

Tehus är uppbyggt i tre akter och kan liknas vid ett magiskt tittarskåp där historien vevs fram till tre olika anhalter: 1898 då Qingdynastins sönderfall blir allt mer uppenbart, 1917 när de lokala krigsherrarna börjar slita Kina i stycken och 1946 när Guomindang har övertagit den officiella regeringsrollen. I varje anhalt kan man följa tehusvärdens och besökarnas tänkande och anpassande till den nya sam-

hällsituationen. Språket är beijingdialekt och i mellanakterna får den traditionelle kinesiska historieberättaren i form av dumhuvudet Yan knyta samman historien med sina berättande ballader.

Som ett huvudtema i spelet, laddat med ironi, löper motsättningen mellan de desillusionerade som gång på gång får se sin regering förråda dem, och de som anpassar sig till de nya tiderna genom att direkt ställa sig till den nya regeringens förfogande. Kulmen i denna motsättning nås när Liu tar över tehuset och förvandlar den till en amerikanskt influerad bar med låta flickor. Tehusvärdens under 50 år, Wang Lifa, som tjänat olika herrar och alltid hoppats på en bättre regering får tillsammans med andra patrioter som inte velat dra gränser

Pappersklipp — levande folkkonst i Yenan

av Ann-Katrin Lennartsson

Älskade tiger.

Pappersklipp är en konst som levt vidare genom dynastierna in i det moderna Kina. Om detta berättar här Ann-Katrin Lennartsson.

Pappersstillverkning förekom före vår tideräkningens början i Kina och ca 100 år e Kr tillverkades redan papper av bra kvalitet. Under de följande århundradena ersatte papperet steg för steg siden som skrivmaterial. Papperet började få vidsträckt användning och på 500-talet började man använda papper för att klippa geometriska mönster och djurmotiv, t ex hästar och apor. Konstarten har sedan dess utvecklats och levt vidare genom dynastierna i stora delar av Kina. Papper är ju dock inget beständigt material och de flesta klipp har gått förlorade.

Sommaren 1983 är vi i Yenan i centrala Kina och tittar på pappersklipp. Vi ser klipp med symmetriska mönster. I sommarhettan släpper de igenom lite frisk luft. De finns lite här och där istället för det vanliga vita rispapperet som annars sitter i de spröjsade fönstren. Blom- och djurmotiv som klstras på papperet i fönstren — fönsterblommor — är ännu vanligare och

skall bringa välgång, hälsa och lycka till alla husets invånare.

Tillsammans med ett par bondkvinnor och en entusiastisk ung konstnär från Ansai, ett härad lite längre upp i de gula lössjordskullarna, diskuterar och studerar vi vår tids populära pappersklipp.

Li Xiufang föddes i Yenan 1939 och växte upp här i det redan då befriade området inte långt från Mao Zedongs högkvarter. Vi frågade hur det kom sig att hon började klippa pappersklipp:

— Min mamma klippte men inte så bra. Både min mor och faster var ganska duktiga. Men min faster dog ganska ung så mest lärde jag mig nog av grannfruarna.

— Jag började när jag var sju år, gjorde "dubbellocktecken" till par som skulle gifta sig. Mest lärde jag mig under vårfesten genom att kopiera andras mönster.

ordet för lärare — laoshi. Vi tänker på ljudligheten och dess betydelse när vi kryssat oss igenom nätverket av gränder och bländas av ljuset som reflekteras av Shichahaisjöarna. Och vi kommer då ihåg vad Lao She lät en gammal rikshadragare säga till Kamel-Xiangzhi i slutet av *Rikshapojken*:

— Hur långt kan en människa nå ensam? Har du sett gräshopporna? En ensam gräshoppa kan hoppa förvåningsvärt långt, men skulle den uppmärksammas av något barn som fångar den och binder den med en tråd kommer den ingen vart. Men vad händer om det kommer en hel stridsberedd svärm. I ett nafs kan den äta upp en hel skörd och ingen kan hindra dem.

Den 23 augusti 1966 blev de revolterande studenterna från Lao Shes andra roman plötsligt levande och han själv fick uppleva att bli bunden som en gräshoppa. Svärmen den gången var en grupp rödgardister som tog honom och flera andra författare vars ord blivit kont-raband, till en av de gamla kejserliga högskolornas gård för en kritiks-session. Lao She släpptes samma dag och återvände hem. Nästa morgon, den 24 augusti, försvann han på nytt iväg. Under armen bar han en bok med avskrifter av Mao Zedongs dikter — den stolte manchuens sista gest? Eller anpassningens?

Många punkter kring vad som sedan hände är dunkla. Det är oklart om han på nytt återvände till en kritiks-session och misshandlades och om hans hem genomsöktes under tiden.

Vad som är klart är att han aldrig mer återvände hem och att hans hustru natten efter det blev uppringd:

— Vid kanten av Shichahai finns Lao Shes lik att hämta!

"I ett nafs kan en stridsberedd svärm äta upp en hel skörd." Tänker ungdomen på de orden idag? Och Lao She — läraren? Tänkte de som drog honom i döden på detta, om han som kunde ha undervisat dem om korruption, svikna förhoppningar och berättat om Dickens och Nicholas Nickleby?

Vi gör det medan en ny duvflock stryker över våra huvuden, störtar ut över sjöarna bort mot Trumtornet i norr och försvinner in i solen.

mellan manchuer och han-kineser, utföra en rituellt begravnin-gen genom att strö papperspen-gar över scenen. Och innan ceremonin är full-följd och allvaret i den understryks genom te-husvårdens självmord summerar manchuen Chang Si de äldres erfarenhet med en strof som fortfarande är skrämmande aktuell i Ki-na:

— Jag älskar vårt land, men vem älskar mig? Lao She fick själv anledning ställa frågan på nytt tio år senare i samband med kulturrevolu-tionens utbrott och alla intellektuella som, likt honom, förföljdes under antihögerkampanjen 1957. Vad tjänade allt arbete till? Vad blev det av våra förhoppningar? Var verkligen den konstnärliga frihetens ramar inte bredare än detta under socialismen?

När vi hör repliken kan vi inte låta bli att tänka på det återhållsamma hos de som skapar i Kina och den rädsla som trots allt finns för att kritiken på nytt skall falla med sin tunga bi-la över deras nackar, det som under år 1983 tycks få stora delar av det kinesiska kulture-tablisemanget att trampa på nostalgins och det redan prövades vägar.

Under kulturrevolutionen stoppades Laos Shes pjäser och han själv blev dessförinnan ett av de tragiska bevisen på svårigheten för en re-volution och ett socialistiskt land att förvalta sitt rika kulturarv och låta en folkets man ar-beta vidare i det nya samhället utan betsel. Kanske hade han anat vad som skulle komma genom att han i *Tehus* lät ägaren Wang Lifa konstatera:

—Om du en gång på fel ställe, på fel plats säger fel ord, kan du bli av med allt du äger. Det konfiskeras som kontraband.

Under kulturrevolutionen skulle det bli högst giltigt och idag föredrar många rödgardister som minns sig ha sagt ett par ord för mycket att hellre följa orden "Var snäll och ta-lä inte om politiska angelägenheter", vilka un-der alla tre akter finns uppspikade i tehuset. För vad är det som säger att inte dina ord imorgon kan bli beslagna som kontraband? På så vis blir Lao Shes pjäs ett än idag aktuellt lä-rostycke, ett modernt realistiskt stycke.

Om man uttalar Lao She lite snabbt och slarvigt blir det liktydigt med det kinesiska

— Jag var mycket intresserad men det var ont om papper då, så jag tog löv istället och ritade mönstret med en pinne på marken.

Redan hemma i Sverige hade vi konstaterat att flera av klipporna från Yenankonsten tycktes influerade av Han-dynastins konst (Handynastin 206 f Kr — 220 e Kr). Vi hade dragit slutsatsen att de inspirerades av gamla Han-föremål, som vi förmodade det fanns gott om i denna gamla kulturbild. I ett klipp med en bonde som går med plogen efter en buffel skildras motivet i samma stil som på avklappningar gjorda på stenar från Han-dynastin. Flera klipp visar unga flickor med håret uppsatt i en frisyr som var vanlig århundradena före Handynastin.

Pappersklipparna i Yenan förnekar att det finns några föremål kvar från Han.

— Den äldre generationen klipper sådana bilder men de vet inte att det är Han-stil. De imiterar varandra.

— I häradstaden har vi jämfört de här bilderna med gamla Han-bilder från andra håll i konstböcker t ex. Det är verkligen samma stil. Men de här gamla kvinnorna har aldrig sett sådana bilder och de har aldrig varit utanför häradet, säger den unge konstnären.

Vi har själva erfäratt att det inte är så lätt att färdas i de här trakterna annat än till fots. Vi befinner oss i lössjordsområdet med djupa raviner mellan de höga gula plåtarna. "Vägar-na" är stigar som slingrar sig upp och ner i den lösa jorden. De skär sönder i regn. Varor från andra delar av Kina får man idag med lastbilar från Sian trettioåtta mil söderut. Bilarna stannar i Sian på morgonen och är framme i Yenan på kvällen. Det finns bara en riktig bilväg och det är minsann ingen motorväg.

Några pappersklipp är lite större i formatet. En del av dem har allmogliga motiv. De beskriver bondehem och jordbruksysslor. Andra är illustrationer till de välkända legenderna. Dessa klipp sitter på väggen ovanför kängen, den murade uppvärmda sängen, eller som dekoration på en hyllkant.

Kvinnorna som klipper broderar också, så en hel del klipp används som förlagor till broderier. Det hörde till den blivande brudens viktigaste egenskaper i det gamla Kina att kunna

Klippa pappersklipp och brodera.

Paddor, ormar, harar, tranor — alla är de djur som symboliserar något viktigt för invånarna i det hus de dekorerar. Men tigern — tigern är djurens konung och här säger våra vänner: "Vår älskade tiger".

— Finns det tigrar här, frågar vi.

— Nej, men det fanns tigrar här för fyrtio år sedan. Folk gillar tigrar. Tigern kan hålla borta allt ont. Skogens konung kan hålla till och med övernaturliga väsen borta. Det anses nödvändigt att sätta upp en tigerbild intill det nyfödda barnet och till vårt vill alla ha tigrar. Då sätter ju alla upp nya pappersklipp.

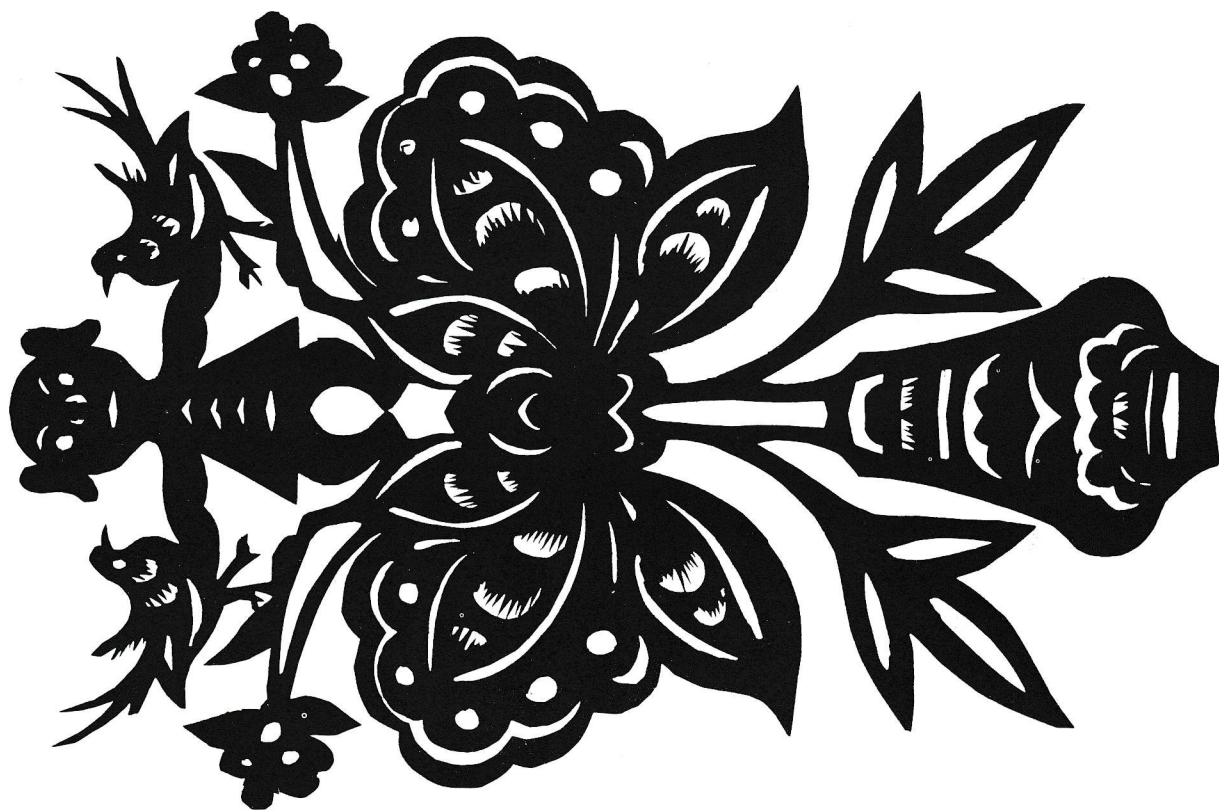
Ji Lanying en snart sextioårig kvinna med väderbitet ansikte och händer märkta av femtio års arbete med jorden ska nu tillsammans med Li Xiufang visa oss hur man klipper. De viker pappersark som är rödfärgade på en sidan och fäster ihop papperet med nål och tråd så att det inte ska glida.

Vi går ut på gårdsplanen utanför grottan och sätter oss på de låga pallarna. Saxarna de använder är spetsiga och nyslipade. De är av den där kinesiska typen med stora skänklar.

Li Xiufang klipper flyhant en uggle, klipper och blåser papperskräp. Ji Lanying börjar med en flicka som står på en lotusblomma och har en fågel i vardera handen. Eftersom de från början vek papperen får de nu fyra nästan identiska klipp vardera. Ugglan är klok — som hos oss. Lotusen symboliserar renhet, eftersom den vackra blomman växer fram ur smutsig gytta. Fåglarna plockar i sig alla små kryp som annars kan bita de små bara barnabakarna. Pappersklippet ska hjälpa föräldrarna att få värltade barn.

Runt omkring oss flockas byns barn. Några har femfärgade flatade garnarmband runt de knubbiga handlederna. De fem färgerna symboliserar de fem farliga djuren: paddan, ormen, tusenfootingen, skorpionen och ödlan. Armbanden håller dessa kryp borta.

Jag känner att här lever de gamla sederna och förstår att folkkonstens rötter är djupa. Jag vet att Li Xiufangs barn också kan göra pappersklipp. Kommer de att se till att den här traditionen förs vidare in i det moderna Kina?

Barn på lotusblomma. Ji Lanying

Rökande apa. Wang Zhanlan

Oxe framför plogen Bai Fenglan.
Pappersklipp i stort format för dekoration av den uppmurade spisen. Ett exempel på hur nära Ansai-klippen ansluter sig till fornspråket på Han-dynastins stenreliefer.

Råttor stjäl en pumpa. Bai Fenglan

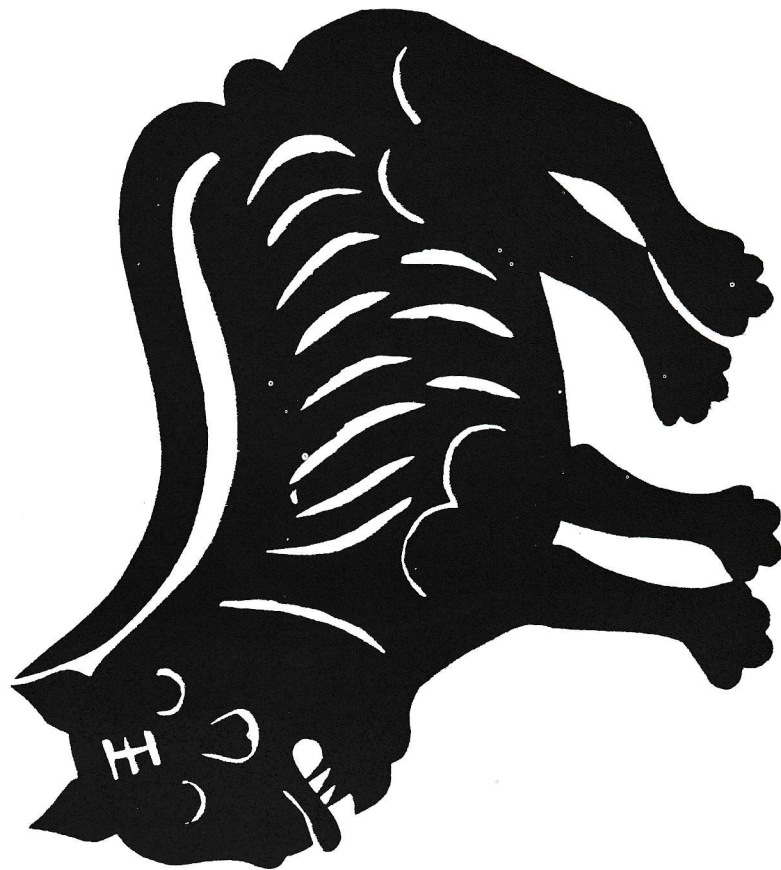

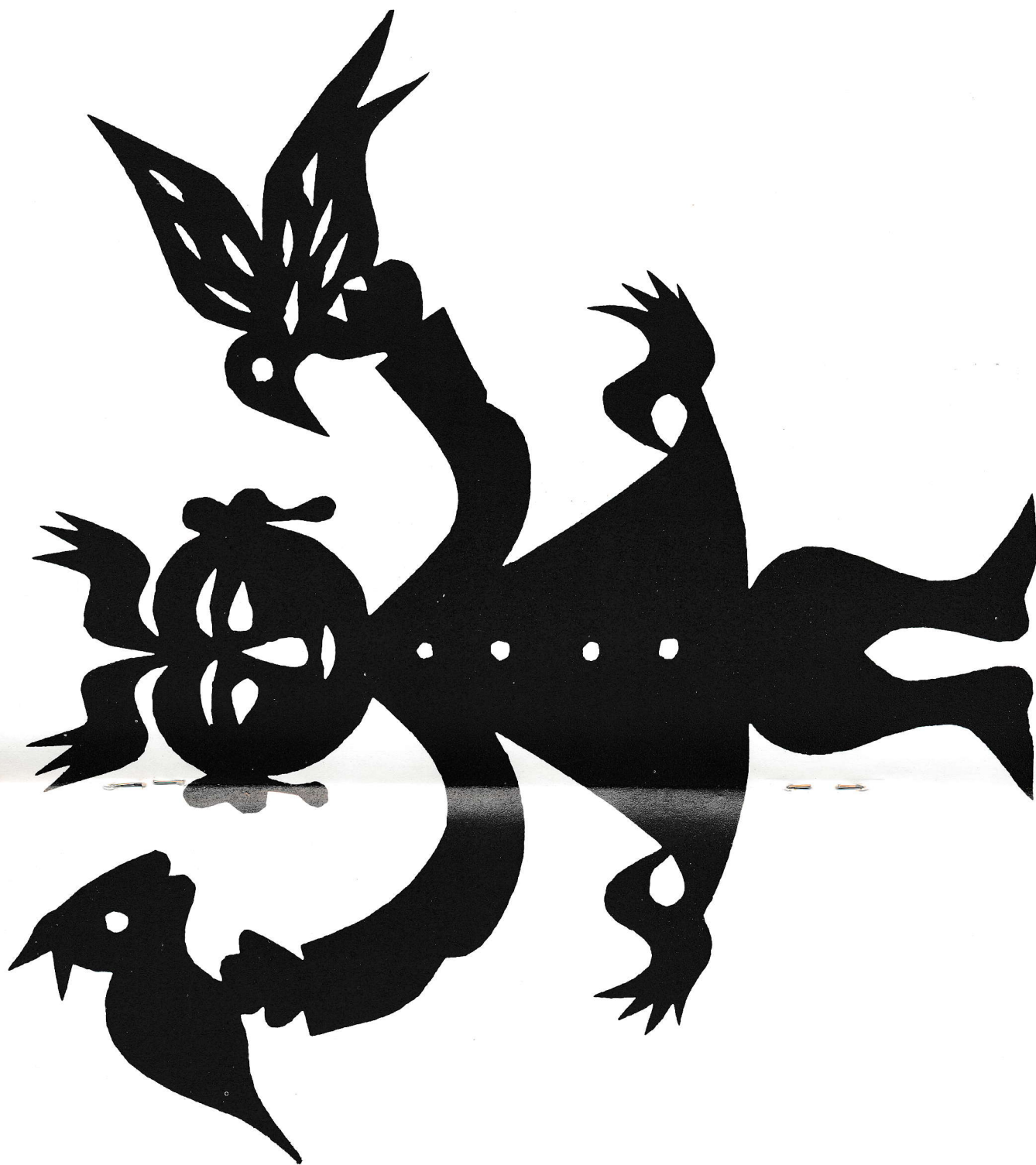
Orm och kanin. Hu Fenglian

Bröllopsbild som visar att det är fördelaktigt för den som är född i ormens år, enligt den gamla kinesiska kalendern, att gifta sig med någon född i kaninens år.

Tigerbilder från olika delar av Yenan-distriktet
 ovan: Chang Liefang
 ovan t. h. Zhang Fenglan
 nedan t. h. Wang Zhanglan

Flicka med uppsatt hår. Gao Rulan
Troligen föreställer det Xi Wangmu, även kallad drottningmodern. Hon avbildas ibland som ett monster med leopardsvans och tigertänder eller också som en osedvanligt skön gudinna. På avbildningar av Xi Wangmu från Han-dynastin syns hon ofta omgiven av en trebent kråka och en hare. Den trebenta kråkan är en solsymbol medan kråkan är en vanlig symbol för månen.

På den tredje dagen i den tredje månaden (enligt andra källor endast vart tretusende år) håller Xi Wangmu enligt gamla legender en storslagen födelsedagsfest dit alla odödliga inbjuds.

Den tredje dagen i den tredje månaden (»dubbeltrehögstiden») högtidligt förfirande i en del bondehem.

Min väg till boken

av Marie-Louise Persson

Sommaren 1974 städade jag kontor i Linköping. På kvällarna lärde jag mej läsa på Stifts- och Landsbiblioteket. Läst hade jag gjort i tjugotvå år, men den sommaren blev det nödvändigt att börja om, berättar i denna artikel Marie-Louise Persson, numera bibliotekarie i Uppsala.

av Marie-Louise Persson

Från biblioteket var det inte långt till Nygatan 50. Där bodde jag hos mormor och morfar mina första femton år. Huset var borta, men linden stod kvar där gårdspumpen stått. Dit var inte mer än 500 meter förbi domkyrkan, över borggården och nerför Pileus Backe, men där emellan låg ett kvarts liv med böcker som fört mej därifrån.

Bibeln och Münchhausen är de första böcker jag minns från Nygatan. Båda var storljug. Morfar var gjutare på ASJ och när han kom i gasen på lördagarna, gjorde han upp med bibeln. Speciellt kommer jag ihåg hur han hånade de där brinnande busken och berättade om tårarna, som rann som fårskitar utmed hällberget. Ibland sjöng han Barndomshemmet och Pulsen på fru Trulsen och dansade Björndansen, och alltid skildrade han sina bragder i lumpen. Han hängde med fötterna i stigbyglarna och sprang på händer bredvid hästen. En jul fick han Münchhausens öden och äventyr av mamma. Han blev inte glad och läste den nog aldrig.

Mina första böcker var några ryska barnböcker som morfar köpt av Skåningen, en partikamrat. Ur dom läste han för mej en hel kväll

till långt in på natten. Jag var rädd och kunde inte sova, för dan därpå skulle jag operera bort en körtel bakom näsan. Annars läste ingen, och några andra böcker hade vi inte. Vi hade inga veckotidningar heller, men hos gamlefarmor och gamlefarmor en trappa upp fanns Folket i Bild och Biffen och Bananen. Och borta hos andra hittade jag alltid Året Runt, Allers eller Hemmets Journal att krypa in i ett hörn tillsammans med.

Vi lyssnade ofta på radion, och ibland gick mormor och jag till muséet och hörde någon berättelse och såg bilder från sina resor. På helgerna spelade karlarna kort och söp. Tanterna lagade mat och såg efter oss barn. Jobb, fack och politik diskuterades alltid och intensivt. Över trekvartsbasar, tidsstudier, gruppäckord och osolidariska arbetskamrater svors det hett.

När jag lärt mej läsa hittade jag läsning överallt. En granne lånade kärleksromaner på biblioteket, och hon tog mej med dit. Barnavdelningen var fylld av böcker om hästar, mysterier och tjujsiga sjuksköterskor. Jag orienterade mej genom att leta på vagnarna med återlämnade böcker. Där hittade jag också Margit Söderholm, Alice Lyttkens och romantiska

Skolkort läsåret 1954-55.

historier om Desirée. Jag bad bibliotekarien om mer. Hon föraktade mig. Jag förstod aldrig varför. Jag fick vad jag ville ha och frågade efter det jag kände till.

I skolan läste fröken Fången på Zenda, och av kamrater lånade jag högis med Min Melodis Hjärtbibliotek. En sommar hittade jag en hel låda med Sigge Stark på en vind, och ingen kunde tvinga ut mej i solen. Jag läste mej in i en annan värld, en annan verklighet än den som var min. Där var allt enkelt och tryggt. Jag visste hur det skulle sluta. Rättvisan segrede, och i Min Melodis Hjärtbibliotek fick alltid den ljuse den mörke. Sen levde de lyckliga hela livet.

1960 skulle Nygatan 50 rivas. Jag var bland de sista i skolan som bodde omodernt, med kallvatten, vedspis och dass i farstun. Morfar tog vår brandgula halvilda katt i konserveringsapparaten och så flyttade vi några kvarter bort. I den nya lägenheten fanns badrum och därbredvid en garderob. Där hade morfar en kasse västern och kioskdeckare. Kassarna byttes ut då och då. De gick runt bland släkt och bekanta. Jag läste också valda delar av de där böckerna. De, där hjälten slet blusen av nån

dum blondin. Just då fick han oftast ett slag i huvudet, och så var det bara trista mord och slagsmål igen.

Morfar kom från jobbet klockan två eller tre. Han satt i sin fåtölj och läste då jag kom från skolan. Han läste Corren, Ny Dag eller Gjutaren och sedan Bill och Ben eller Walt Slade tills han gick och la sig klockan nio. Han gick upp tre eller fyra och var aldrig hemma från jobbet. Han diskuterade inte politik så häftigt längre. På Barnhemsgatan blev aldrig någon utkastad som på Nygatan. Han sa inte så mycket överhuvudtaget i veckorna. Ibland sa han "häng dom djävlar" eller "stryp dom långsamt". Han gick inte så ofta på fackmöten, och han hade slutat demonstrera på Första Maj.

Skåningen kom fortfarande med lotter och annat som morfar skulle sälja. En gång blev han klöst av vår gulröda katt. Han pekade på den och kallade den "djavla socialdemokrat". Det var det värsta skällsord morfar visste också.

I skolan läste vi Rymmare och fasttagare och Martin Bircks ungdom. De angick mej inte. Jag läste läxor, Femböckerna och Kitty. Det hade alltid varit något speciellt med mej, och nu visste jag att jag var oäkting. Jag ville inget veta om min far och hans släkt, men mormor hade sagt att de var finare än vi. Mäniskorna jag läste om var också finare. Drack de så var det med finess. Ingen blev full och löjlig och tappade löständerna som morfar på lördagarna. De grälade aldrig om pengar, och var det svartsjukt, så var det vackrare än i verkligheten.

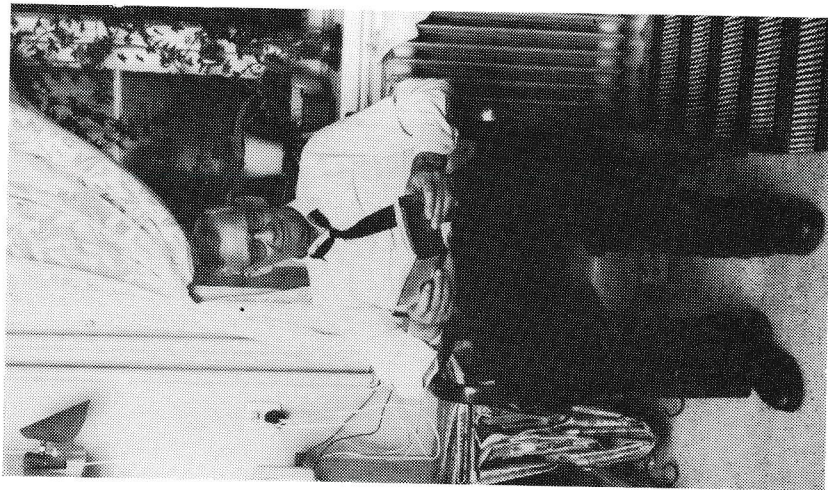
Vi läste mest hela kvällarna morfar och jag. "Ni har visst gått med läsarna" sa de andra. "Du läser så du blir väl professor". "Akta dej, så du inte blir dum i huvudet". "Blir man dum, blir man bas", sa morfar. "Lär dej så mycket du kan, men glöm aldrig varifrån du kommer." Men i böckerna jag läste fanns inga som vi, och i skolan lärde jag mej att det inte var fint att vara arbetare. Att vara kommunist var livsfarligt. Min lärare i samhällskunskap hoppade upp och ner och bara skrek, när en av mina kamrater frågade var SKP:s valsedlar fanns. Vi skulle lära oss att rösta.

En annan lärare tyckte att jag borde bli student. Det var fint, och det hade ingen i släkten blivit före mej. Så blev jag det. Jag pluggade som en idiot och var duktig utan att bli klokare för det. Min svensklärarinna hatade jag djupt och intensivt. Hon tråkade och plockade sönder all läsning. Hon tvingade oss tolka in djup-sinnigheter som inte fanns. På kvällarna efter läxorna tog jag fram *Borta med vinden*. Jag läste bara en sida varje kväll för att den aldrig skulle ta slut. Då den gjorde det fortsatte jag med Angélique. Hon blev bara vackrare i varje bok trots alla våldtråkar och andra hemsigheter hon utsattes för. Mormor hade börjat köpa böcker i Svalans bokklubb, och jag läste Cro-nin, Slaughter, Buck och Shute.

Lärare skulle man bli om man var tjejj. Då kunde man få jobba deltid sen när man fått barn. På folkskoleseminariet i Uppsala ville de dock inte ha mig. Jag saknade den rätta kallel-sen och blev rekommenderad att läsa på uni-versitetet. Och läsa ville jag. Litteraturhisto-ria. På institutionen sa de att jag skulle komma tillbaka, när jag läst andra ämnen och fått livs-visdom. Det ville inte jag. Jag läste mej igenom den västerländska och svenska litteraturhisto-ria som fanns angiven på sju A4-sidor. En del gnölade och tyckte att det tog för lång tid, att jag kunde nöja med med kompendier och sam-mandrag i Berömda böcker. Men jag levde med mina böcker. Ibland blev jag väldigt dep-rimerad och grät flera dar i sträck. Det var nog mest under min Dostojevskijperiod. Förutom med honom levde jag intensivast med Tolstoj, med Rousseaus *Bekännelser* och Kirkegaards *En förförarens dagbok*. Jag tjuasades av Oscar Wildes dekadens och älskade Almqvist, Selma Lagerlöf och Hjalmar Bergman. Jag skrev en lärd uppsats om Alberts karaktär i Almqvists *Det går an* utan en självständig tanke.

Och jag läste vidare. Engelska och Shake-speare, Fielding, Thackeray och Henry James, Nordiska språk, Pedagogik och Konsthistoria.

Så en natt då min fil mag var klar, vaknade jag med en egen tanke. Jag ville bli biblioteka-rie. Drömmen var att alltid få vara omgiven av böcker, att alltid få läsa. Till biblioteksskolan i Solna var det för sent att söka. Jag ringde

Morfar läser Walt Slade på Barnhemsgatan.

Uppsala stadsbibliotek och fick börja där som kontorist. Hela dagarna var jag omgiven av nya böcker. I början stormtrivdes jag. I läng-den blev det tjugat att göra i ordning tjugo Maria Lang, femton Lars Widding och tio MacLean.

Jag hade förlovat mig samma dag jag tog studenten, och vi bodde ihop sedan fyra år. Det var på tiden att vi skaffade oss barn, det förstod jag. Det gjorde våra bekanta, och det krävde släkten. Jag hade redan snuvat dem på ett bröllop. Det blev en flicka, och jag hade förläst mig på Benjamin Spock. Det var en hel vetenskap med barn. Inget fungerade som det skulle. Det var i brytningstiden för och emot tillägg, och Spock tyckte barnen skulle skrika, så de inte blev bortskämda. Jag klättrade på

väggarna innan jag kunde börja arbeta igen. Först som haltids-, sedan som heltidskontorist på den nyöppnade Heidenstamsfilialen. Det var ett tungt jobb och min dotter vaknade ald-rig senare än halv fem. Hon hade alltid öro-minflammation. Jag trodde livet var färdigt. Världen stängde jag ute. Jag såg aldrig en FNL-demonstration trots att jag måste ha snubblat över åtskilliga. Det angick mej inte. Jag hörde aldrig på nyheter och läste inga tid-ningar. Det var politik och politik var bråk. Man kunde inget göra. Allt var osammanhän-gande, oförklarligt...

På biblioteket diskuterade bibliotekarierna vad man skulle göra med arbetarna och andra kulturfattiga, som aldrig kom till biblioteket. Jag bidrog med mina erfarenheter. Tyckte att vi skulle släppa in skitböckerna, så att de kun-de känna sig hemma. Till filialen köptes en pockethylla med sämre och lättare gods. Den sattes alldeles innanför dörren, så att de som kommit in av misstag skulle sugas dit.

Hösten 1973 kom jag in på Bibliotekssko-lan. Den hade blivit högskola och utlokalisera-rad till Borås. Elevernars bakgrund och erfa-renhet var minst sagt olika. Det var en salig blandning folk som argumenterade, agiterade och grälade. Det var som att komma hem till Nygatan igen. Jag kastades rakt in i diskussio-ner om kulturens betydelse. Om det kvittade li-ka vad man läste. Om man skulle ge folk vad de ville ha, eller om biblioteken hade en folk-bildningsuppgift. En del pratade om överbygg-naden, och att folk hade den kultur de förtjä-nade. Vad fan menade de? Var jag skit? Vi läs-te skräplitteratur och marxistisk litteraturteori.

Vi lärde oss genrer och att göra läsarlotsar. Vi skulle föra folk från det riktigt dåliga till det inte fullt så dåliga. De som frågade efter James Bond skulle få MacLean, och de som ville ha Angélique skulle få Du Maurier. Man talade om att "överbygga glappet mellan det bildade och det populära kretsloppet". Någon kom dragande med en doktorsavhandling från Gö-teborg, som bevisade att städerskor och gatso-pare var dummare än andra. Jag protesterade. Min mormor var städerska. Skulle hon få nöja sig med skräpet? Läraren sa, att det där begrep

inte jag. Fin litteratur handlade om komplece-rade människor, och höjden av konst var att gå naken på händerna på Stora Torget, eller när ett paraply möter en symaskin på ett ope-rationsbord.

Det fanns Fibbare i gruppen som sålde Fol-ket i Bild/Kulturfront till mej. Jag tyckte tid-ningen var tråkig. "Vad gör du åt det då? Sit-ter hemma och gnäller eller kommer med och hjälper till?" Det var respekt och rimliga krav. Första mötet fick jag tidningar att sälja till näs-ta gång. Jag förstod att det var nödvändigt. Några begrep det aldrig. De ville bara diskutera djupsinnigt, gnälla och analysera felen vi gjorde.

Jag började läsa Myrdals skriftställningar och blev arg. Varför kände inte jag till det han skrev om? Hur dum hade jag låtit mej bli? Hur mycket kunskap hade jag blivit lurad på? Jag bröt sönder FiB-gruppens samförståndsdiskus-ioner med mina frågor och min otålighet. Jag slog på andra för att de skulle ge mej sin kun-skap. Jag ringde morfar, och han sa, att det begrep han väl att jag skulle bli klok någon-gång. Så dog han. Han hade silikos. Jag accep-terade inte att han lämnade mig i sticket, utan svar på de frågor som hopades i huvudet.

På begravnigen sa prästen att Manne Pers-son hade jobbat hårt i sitt anletes svett, i hela sitt liv. Att han kämpat men ändå varit för-nöjd. Där var det, storljuget. I helvete, att han varit förnöjd. All min självömkan rann av. Jag blev helt kall. "Hör på den fan vad han ljuger", skulle morfar sagt. Nu var det ingen som sa, det alla visste. Nån sa istället att det var vackert.

Biblioteket blev nu livsnödvändigt. Jag mås-te läsa mej tillbaka. Jag måste lära mej mycket för att kunna försvara det som var sant. Av FiB/K hade jag i serien "Våra författare" fått Folke Fridell, Ivar Lo-Johansson och Moa Martinson, och med dem en bit av vår historia. Vi var inte skit! Det var inte finare att vara för-nöjd, än att kämpa för ett bättre liv. Jag fick brått att dela med mej. Mamma och jag sluka-de Linnas trilogi ikapp. Mormor fick Ivar Los *Bara en mor* och hon sa: "Jag visste inte, att det fanns de som skrev böcker om vanligt folk som vi". De började prenumerera på FiB/K

och mormor blev FiB-ombud. Hon sålde tidningen till släkt och bekanta. Jag läste Göran Palms *Vad kan man göra* och Arnold Ljungdals *Marxismens världsbild* och fick syn på sammanhangen. Jag började kunna orientera mig. Det som hände var inte oförklarligt eller ohjälpligt. Krig var inga naturkatastrofer.

Tillbaka i Uppsala fanns inget fast jobb att få. Jag började springvikariera. Jag åkte bokbuss och packade om den, innan vi gav oss iväg. De andra skrattade och kallade mej idealist. Bara det bästa var gott nog att ta med på bokvagnarna på Akademiska sjukhuset. Lungan var min favoritavdelning. De som lånade läste helst svenska proletärförfattare. De andra hade egna västern och kiosckdeckare. En kvinnlig metallarbetare fick aldrig nytta av de verkstadshandböcker, hon bett mej skaffa. Hon dog, och jag fick tillbaka böckerna i en gul plastpåse.

På Farnek och Volvo Penta bytte jag böcker på boksnurrorna i lunchrummen. Där ville de ha fler svenska författare och böcker om båtar, bilar, hus och trädgård. En del sa att de inte läste. De ljög. De läste FiB/Aktuellt, Allers läkarromaner och Spillane.

Jag körde med boklådor på cykeln till sjukhem, ålderdomshem och fritidshem. Men de gamla ville hellre prata, de sjuka orkade inte läsa och ungarna kunde inte sitta stilla.

Det började ta emot. Två år med FiB/K och i folkbiblioteken hade lärt mej mer än tolv års skola och fem års universitetsstudier, men alla ville inte dela min nya upptäckt att böcker och läsning kunde användas. Inte till att slå ihjäl tiden med, inte till att komma bort eller uppträda, utan för att kunna se, förstå och förändra. "Det ginge väl an om du bara pratade om sånt som borde ändras, men du ska ju göra't också", sa mitt barns far. Han ville leva i lugn och ro. Det hade jag aldrig kunnat, det förstod jag nu. Vi flyttade isär.

Jag fick ett vikariat som barnbibliotekarie i Upplands Väsby. Här blev det för första gången tydligt vad den nya kulturpolitiken stod för. I skolan hade vi fått stora mål i pratbubblor av en entusiastisk samhällsvetare. Nu hade en hästklubb fått pengar till böcker från Kul-

turrådet. Ledaren kom till biblioteket för att få hjälp. Jag vägrade. Jag hade just insett hur många år jag slösat på onödigt, fördommande läsning och ville inte lära barnen lästa hästmysterier.

I Uppsala höll jag på att gå miste om ett längre vikariat. Personalchefen fifflade och min fackrepresentant sa, att åsikter fick man ha, men inte uttrycka dem som jag gjorde. Ryktet hade gjort mej till en, som ryckte Leonard Strömberg ur händerna på gamla tanter och satte dit Karl Marx istället. Det var vissa åsikter som var inopportunityna. Att vi skulle köpa Jan Myrdals böcker. "Ni kan ta våra. De står ändå bara och samlar damm". Att vi inte skulle köpa skröp. "Här i Gottsunda har folk så dålig smak." Det var så synd om dem att de måste få trösta sig med dåliga, tecknade serier. Det var elitism och förmynderi att köpa för bra böcker till filialerna. De försvarade sin egen läsning. Jag kände igen det. FiB-gruppen var ett andningshål. Vi sålde tidningar och ordnade möten. Vi började opinionsarbete för ett nytt huvudbibliotek. Vi diskuterade och läste. Nån tyckte, att jag liknade en av personerna i Bypråsten och en påsk läste jag in mig med Balzac. Jag fick Erik Blomberg och en annan Strindberg med Götiska rummen och Svarta fanor.

Jag blev invald i FiB/K:s föreningsstyrelse.

Där fanns en sorts fribare, jag aldrig tidigare mött. De ville inte att vi skulle stödja ett upp-rop för kunskap i skolan. I redaktionskommittén sa de att det var bra, om journalisterna inte kunde så mycket om det de skulle skriva. Det blev mer jämlikhet, mer folkligt så. Jag mätte illa. Bli besviken och passiv kunde jag inte. Vem skulle då slåss för det jag visste var rätt. Jag ville inte bli dum igen. Och det gick att slå tillbaka det dåliga som flutit upp. Vi kunde fortsätta läsa och lära. Senast fick jag Jean-Paul Sartre och Rudolf Värnlund.

Men på biblioteken fortsätter det dåliga att sprida sig. Allt är kultur och den smittar. Det viktiga är att lura folk till biblioteken, med svamputställningar till exempel. Det är dessutom bra, om bibliotekarierna inte är så boksyn- ta, att de skrämmar folk. Så många spelar nu

dockteater i stället för att orientera sig om nya böcker. In i referensrum och läsesalar drar kommunalt anställda lekledare med musik och skapande dramatik. Ingen kan då sitta passiv och läsa. Aldrig har jag hört någon hitta Maria Gorkij då de lekt musik, eller Maria Sandel, då de skapat dramatik. Det är ett sätt att oskadliggöra biblioteken och hindra folk att nå fram till de värdefulla böckerna. Det finns andra. Ett populärt och effektivt är att lägga ner dem. Ett annat är att förytliga bokbestånden. Att sprida ut böckerna, så att det blir fullständigt omöjligt att orientera sig på egen hand, är ytterligare ett. Det kallas jämlikhet och uppsökande bland kulturfattiga och kulturellt efterblivna, som barn och arbetare. Speci-

ellt käck är bibliotekschefen som tycker att bibliotekarierna ska strunta i kataloger och recensioner och istället gå ut med en korg böcker på armen. Kulturfattige Persson kan sen få sin, av Kulturrådet tilldelade läsranson ett par gånger om året.

Det krävs kämpande folkrörelser som FiB/K för att slå tillbaka hoten mot folkbiblioteken. De krävs också för att hålla diskussionen vid liv, så att lust till läsning och kunskaper väcks och inte dör bort. Annars tar skräpet över igen, som i Linköping. Där har FiB-gruppen varit svag. Där har Svalans bokklubb, FiB-Aktuellt, Allers och Bill och Ben tagit tillbaka förlorad mark. Det är inte FiB/K, och det är inte mina släktingar som vunnit på det.

Rättelse

I förra numret av Förr och Nu dvs nr 3/83 på sid. 35 hade ett stycke av texten beklagligt nog fallit bort. Efter rad nitton i första spalten skall följande text inplaceras:

... hans »Schwarze Front« hade varit antifascistisk blott för att de var fascister som kallade sig vänsterrevolutionära och låg i fejd med herr Adolf Hitler.

Weber hade också häktats samtidigt som Niekisch 1937 men till skillnad från denne gjorde han fred med Hitler och släpptes för att fortsätta arbeta i fred som tysk propagandist. Niekisch däremot blev kvar i fängelse till krigsslutet; arbetade i Östtyskland 1945-54, sedan i Västberlin med goda östkontakter fram till sin död 1967.

Karl Marx och det ryska hotet mot Västerlandet

av Lars Magnusson

I en rad artiklar i mitten på 1800-talet behandlade Karl Marx den ryska utrikespolitiken och, bland annat, de brittiska undfallenhetspolitiken gentemot det ryska hotet. Utan tvivel gjorde Marx många misstag, skriver artikelförfattaren om Marx' pamflett *Secret Diplomatic History*. "Men samtidigt tycks det mig som om han ställde de väsentliga frågorna om Ryssland som vi fortfarande i dag vill ha svar på".

Mellan juni 1856 och april 1857 publicerade Karl Marx en rad artiklar i den anti-ryska brittiske politikern och publicisten David Urquharts tidning Free Press. De utgavs därefter — något förkortade — i form av två pamfletter, ”Secret Diplomatic History of the Eighteenth Century” och ”The Story of the Life of Lord Palmerston”. Den första fullständiga utgåvan var fransk och utgavs år 1954 av B.P Hepner under titeln *Karl Marx. La Russie et L'Europe*”. År 1969 kom en engelsk utgåva redigerad av Lester Hutchinson.

Det kanske mest märkliga är att dessa texter ännu aldrig förekommit i någon sovjetisk utgåva av Marx och Engels skrifter — annars har man ju bemödat sig att få med allt: ofullständiga manuskriptsidor, osignerade artiklar för lexikon, brev och t o m lösa papperslappar. Det förekommer dock ibland hänvisningar till dem i sovjetiska arbeten om rysk utrikespolitik under 1700- och 1800-talen. Men som den svenske sovjetkännaren och historikern Kristian Gerner påvisat är det ofta fråga om löstryckta citat — för att inte säga förvanskningar — som snarast följer det verkliga innehållet i arkivklarna. (1)

I *The Story of the Life of Lord Palmerston* driver Marx tesen att brittisk utrikespolitik under 1800-talet hade en klart ryskvänlig tendens. Det är dock oklart om han verkligen gick

så långt som till att mena — vilket otvivelaktigt Uruhart och hans anhängare gjorde — att Whigledaren Palmerston var en betalad agent för Ryssland. Objektivt sett fungerade han dock som en sådan, menade uppenbarligen Marx. Listan på försyndelser var lång. För det första hade Storbritannien vägrat internera när det polska upproret slogs ned år 1830 eller när ryska bajonetter slutgiltigt krossade revolutionen i Tyskland och Österrike år 1848. För det andra valde britterna att stödja Ryssland mot Frankrike i den turkiska konflikten vid slutet av 1830-talet. De halvhjärtade insatserna i Krimkriget för det tredje liksom stödet till den grekiska resningen under 1820-talet för det fjärde var ytterligare bevis för den brittiska undfallenheten mot den ryska tsarismen. Samtidigt under hela denna period uppträdde den brittiska regeringen — och i synnerhet Lord Palmerston — som ett demokratiskt förödöme och som en absolutismens och reaktionsens svurna fiende. Det var ett hyckleri och ett dubbelspel, menade Marx.

I *Secret Diplomatic History* ville Marx visa hur denna ryskvänliga politik hade sin upprinnelse i det Nordiska kriget 1700–1721. Hans text bygger till stor del på ett antal pamfletter och korrespondens mellan brittiska diplomater som han själv grävt fram bland gömmorna i British Museum i London. Det sammanhang

han vill belysa och den tolkning han ger är i stort sett följande:

Under 1600-talet hade Sverige seglat upp som en europeisk stormakt. Att få kontroll över områdena kring Östersjön var det yttersta syftet. Därigenom kom också Sverige att under detta skede helt dominera den för Västeuropa så väsentliga baltiska handeln. Baltikum var vid denna tid Västeuropas kornbod. Stormakternas flottor skulle inte heller ha klarat sig utan tillförseln av trä, plank, tjära etc. från detta område. Det Nordiska kriget innebär dock att Sverige förlorar denna nyckelställning i Östersjön: ryssarna trycker på österifrån och erövrar de baltiska provinserna och områdena i söder tillfaller Preussen och Hannover.

På sätt och vis var dock det Nordiska kriget bara en skärmytsling i Europas yttersta kant. Överhuvudtaget kännetecknas perioden fr o m 1500-talet av framväxten av aggressiva stater i Europa som kämpar om gränser, inflytande och kolonier — naturligtvis även utanför Europa. Under 1600-talet stod striden främst mellan de Habsburgska kejsarna i Österrike och Spanien och Frankrike. Fr o m slutet av århundradet kom de s Sjömakterna England och Holland att blanda sig i den blodiga leken. I det stora spanska tronföljdskriget vid sekelskiftet 1700 — som gällde vem som skulle ärva det vittrande Habsburgska kejsardömet euro-

peiska och utomeuropeiska territorier — stäl-
de sig Sjömakterna på Österrikes sida. Under
1700-talet skulle kampen mera direkt stå mel-
lan England och Frankrike.

Sverige var sedan Tretioåriga krigets dagar traditionellt sett bundet till Frankrike. Men Frankrike hade få vänner i Europa och under Karl XI:s regeringstid skedde därför en omsvängning till Sjömakternas sida: efter katastrofen vid Fehrbellin stod det klart att Frankrike inte hade förmåga att garantera det svenska stormaktsväldets säkerhet. Sverige hade som nämnts skaffat sig ett omfattande inflytande över Östersjön. Övertagandet av området mellan Finska viken och Ladoga samt Ingermanland år 1617 innebar att man helt enkelt trängde bort ryssarna från Östersjön. Även Estland, Livland samt det tyska Vorpomern och Bremen-Verden tillhörde det svenska stormaktsväldet efter Karl X Gustafs omfattande härjningståg i Nord- och Centraluropa vid mitten av seklet.

Expansionspolitiken kunde naturligtvis bara få en följd: år 1700 förklarar Ryssland, Polen och Danmark samfällt Sverige krig. Som beaktant väljer Karl XII att först gå mot Danmark. I detta läge inträder Sjömakterna på Sveriges sida och den danske kungen tvingas till ett snabbt fredslut. Detta betingades av att Danmark var allierat med Frankrike men också av

I have read the "DIRECTIONS respecting the Reading Room,"

I have read the "DIRECTIONS respecting the Reading Room,"

Karl Marx signatur i läsrummets liggare på British Museum 16 mars 1874.

att Sjömakterna för sin sjöfarts skull inte önskar något krig i Östersjön. Även Österrike ville ha lugn i Nordeuropa: striden om den spanska successionen svalde alla de resurser som det österrikiska kejsardömet kunde frambringa. Krig i norra Europa som kanske nödvändiggjorde ett eget ingripande ville man inte veta av från detta håll.

Freden i Travendal år 1700 mellan Danmark och Sverige gör Sjömakterna till garantier för det svenska stormaktsväldets fortbestånd. Marx poängtar nu att visa att de trots detta under hela det Nordiska kriget för en rakt motsatt politik. Efter att i smyg under ett decennium spelat under täcket med Sveriges fiender tar de år 1715, menar Marx, steget fullt ut och övergår öppet till Sveriges fiender. År 1716 står Ryssland, Polen, Hannover, Danmark, Preussen och Sjömakterna redo för ett överfall på Skåne. Men invasionen blir aldrig av pga oenighet i sista stund mellan Sjömakterna och Ryssland. Det Nordiska krigets slutfacit för Sveriges vidkommande blir hur som helst att man tvingas utrymma alla sina besittningar på andra sidan Östersjön (utom Finland och några obetydliga rester i Tyskland). Fr o m freden i Nystad år 1721 seglar istället Ryssland upp som europeisk stormakt — främst tack vare Sjömakternas agerande, menar nu Marx.

Enligt Marx berodde Sjömakternas svek i första hand på att det i England och Holland fanns mäktiga påtryckningsgrupper som var entusiastiska Rysslandsvänner. Genom att avlägsna det svenska monopolet på Östersjöhandeln ansåg åtminstone det ryska handelskompaniet i London sig kunna vinna klara fördelar. Ett direkt tillträde till den baltiska handeln skulle få handelsvinsterna att öka. Motivet var alltså — ekonomisk vinningslystnad hos ett fåtal.

Marx drog en skarp linje mellan vad han uppfattade som "europeisk civilisation" och den "despotism" och t o m "barbari" som kännetecknade Asien — en uppfattning som han delade med många i sin generation. En huvudpång i "Secret Diplomatic History" är att Rysslands rötter bör sökas i Djingis Khans mongolvälde och att den stat som Moskva-furarna bygger upp fr o m 1300-talet inte i några

avseenden har någon motsvarighet i väst. På grund av sitt mongolförflutna är Ryssland också expansionistiskt, menar Marx. Liksom den store Djingis och hans män strävar det efter världsherravälde. Framryckningen mot Östersjön var bara en början.

De idéer som Marx här framför var inte några av hans mera tillfälliga hugskott. Den kritiska hållningen till Tsar-Ryssland går i själva verket som en röd tråd genom hans och Engels politiska författarskap under 1850- och 60-talen. År 1858 skrev t.ex Engels en serie artiklar för New York Daily Tribune där han varnade för de ryska framtöterna i Centralasien. Ett kommande ryskt övertagande av Khiva och Bokhara var, menade han, ett dödligt hot mot de brittiska intressena i Kina. (2) I skriften *Nizza, Savoyen und der Rhein* (1860) menade Engels också att "det idag snarast vore att dra ett löjets skimmer över sig att ens försöka bevinna att erövringen av Konstantinopel verkligen är det oföränderliga målet för den ryska utrikespolitiken samt att varje medel är tillåtet för att uppnå detta". (3) Marx menade samtidigt, t ex i *Herr Vogt* (1860) och i det först år 1961 utgivna *Manuskriptet über die Polnische Frage* (1863-64) — finns ej heller i någon sovjetisk utgåva — att Ryssland genom sin okkupation och militära närvaro i Polen var ett allvarligt hot mot Tyskland. I flera sammanhang tog de båda revolutionärerna också ställning mot de nationella frigörelsesträvandena i Östeuropa just med hänvisning till att en uppstyckning av Österrike-Ungern och Turket bara skulle leda till ett ökat ryskt inflytande i detta område.

Marx och Engels menade också bestämt att Tsar-Ryssland var den viktigaste garanten för reaktion i Europa. Som gendarmer för lag och ordning skulle Ryssland inte tillåta några revolutionära upptåg någonstans i Europa — och de kunde här tillsammans med en hel generation av revolutionära demokrater peka tillbaka på de bittra erfarenheterna från 1848. Franz Mehring har egentligen bäst sammanfattat Marx (och Engels) syn på Ryssland under dessa år:

"Framförallt gällde det här den oförsonliga kampen mot den barbariska makt, vars huvud

han såg i Petersburg och som spann sina trådar till alla europeiska regeringar. Han såg i tsardömet inte bara den stora huvudfästning för den europeiska reaktionen, vars blotta passiva existens är ett ständigt hot och en ständig fara, utan också huvudfienden, som genom sin oupphörliga inblandning i Västerlands angelägenheter störde den normala utvecklingen för att vinna geografiska positioner som säkrade dess valde över Europa och som därmed skulle göra det europeiska proletariats befrielse omöjlig." (4)

Secret Diplomatic History och *Life of Lord Palmerston* väckte utan tvivel uppseende när de utkom vid sekelskiftet — men inte främst för sin anti-ryska ton utan för sina påstådda avslöjanden om engelska statsmän, bl a Lord Palmerston. Men därefter har det varit ganska tyst. Den ryske marxisten David Rjazanov som sedermera försvann i de stora utrensningarna under 30-talet, menade att texterna innehöll en rad historiska felaktigheter och att Marx snarast tolkade det tidiga 1700-talets händelser "genom det prisma av sympatier och antipatier som rådde under senare hälften av 1700-talet". (5) Mera nitida bedömare har ställt sig ännu mer kallsinniga. Den marxistiske historikern och sociologen Perry Anderson bjuder t.ex på följande bredsidor:

"...denna konspiratoriska rövarhistoria är utan tvivel det sämsta stycke historieskrivning som någonsin lämnat Marx penna; dess felaktigheter är legio". (6)

Eller på ett annat ställe:

"Engels historiska bedömningar är nästan alltid överlägsna Marx'. Han ägde en djupare kunskap i europeisk historia och hade ett säkrare grepp om dess successiva och viktigare strukturer. Det finns ingenting i Engels' hela verk som kan jämföras med de illusioner och fördomar som Marx tillfälligtvis var förmögen till på detta område, exempelvis den vilt fantastiska *Secret Diplomatic History of the Eighteenth Century*". (7)

Lite mer stillsamt menar också Kristian Gerner att:

"Man kan inte behandla dessa skrifter som pålitliga framställningar av den faktiska utvecklingen i Östersjöområdet under 1700-talet.

De har värde som kvarlevor, inte som berättande källor". (8)

Och visst ligger det mycket i kritiken. Engels och särskilt Marx var etnoeuropeiska i sitt betraktelsesätt. Visst hade de allt för lätt att utdöma allt asiatiskt som barbariskt och ociviliserat, stagnerat och efterblivet. Men dessa fördomar delade de med de flesta europeer vid denna tidpunkt — vilket inte nödvändigtvis gör allt som skrevs om Asien under 1800-talet värdelöst eller falskt. Perry Anderssons irritationshärör snarast från att Marx framställning om det moskoviiska väldets frammarsch inte passar in i hans försök att skriva *det syntetiska verket* om den europeiska absolutismens historia. I motsats till Anderson tror jag att Marx framställning är värd att diskuteras — och det är detta som jag nu skall övergå till.

Som framgick bygger Marx framställning av det Nordiska kriget och dess konsekvenser på i första hand ett antal pamfletter som han "hitat" i British Museum. Han uppfattar dem uppenbarligen som brittiska texter; författade av oberoende britter som vill varna för rysk expansionism. Men i själva verket tycks det vara svenska propagandaskrifter (på engelska) som Marx kommit över. Sådana tillkom i stor mängd under 1710-talet och syftade till att få Sjömakterna att ställa sig på Sveriges sida i konflikten med Ryssland. De blir därför mer än ensidiga: de skönmålar den svenska politiken och målar det ryska hotet mot Västerlandet i starka färger. (9)

En sådan ensidighet präglar också Marx framställning. Som vi såg menade han att det främst var handelsintressena som dikterade Sjömakternas politik och som avgjorde i förmån för Ryssland. Och utan tvivel var det en viktig orsak. Men det fanns också andra — och de bottnade i den svenska politiken. Britterna hade redan år 1700 uppfattat freden i Travendal som innebärande en förpliktelse från svensk sida att ställa upp med trupper i det spanska tronföljdskriget. Men som bl a historikern Jerker Rosén visat förde Karl XII en politik som minst sagt gjorde Sjömakterna misstänksamma. Det långa fälttåget i Polen, inryckningen i Sachsen och politiken gentemot Kurland fick dem snarast att tro att Karl XII

sökte utöka sina territoriella besittningar i Nordeuropa. Man hade inte minst Karl X Gustafs härjningar i samma område i färskt minne — vid en tidpunkt då hela Östersjön hotade att bli ett svenskt innanhav. Som särskilt allvarligt betraktade man det svenska hotet mot Danzig — den enda betydande handelsstaden i området som inte kontrollerades av svenskarna. Sjömakterna, Österrike, Preussen m fl var minst sagt oroade. Men Frankrike, deras fiende, passade den svenska politiken som handen i handsken. Mest av allt önskade Frankrike ett krig i Nordeuropa med Sjömakterna, Österrike etc inblandade. Det skulle minska trycket mot dem själva.(10)

Karl II:s utrikespolitik hade ett genomgående drag: den tillät inga som helst kompromisser. Hemma i Sverige stödde Rådet under Karl XII:s turkiska vistelse den neutralitetsakt som tillkom år 1710 i Haag och som syftade till att garantera de tyska provinsernas säkerhet. Men det fanns ett villkor: de svenska provinserna Vorpommern och Bremen-Verden fick inte användas som uppmarschområde för ett angrepp in i Polen. Men borta i Turkiet hade den svenske kungen lagt upp scenariot just på det sättet och han vägrade därför att underteckna neutralitetsakten. Följden blev att Sveriges avundsmän i Tyskland — Hannover och Preussen — inte heller ansåg sig behöva respektera neutraliteten. De lät därför sina trupper marschera in i de svenska provinserna. Rådet i Stockholm var även därefter beredda till vissa kompromisser — vilket i och för sig innebar landavträdelser. Men man insåg antagligen från detta håll att de tyska territorierna varken var eller kunde bli någon naturlig del av Sverige. En uppgörelse med Sjömakterna och dess allierade om de tyska provinserna skulle hur som helst ha lättat på trycket i öster. Och det var ju här — som bl a Michael Roberts påpekat — de områden fanns som det ur svensk synvinkel verkligen hade varit värt att försvara. Men Karl XII ville behålla hela stycket — och förlorade därför allt.(11)

Anlagelsen att det var Sjömakterna som genom sin politik gjorde Ryssland till en stormakt är också orättvis. Lika gärna kan man skylla på Preussen-Brandenburg som på ett

medvetet utstuderat sätt utnyttjade Ryssland för att utvidga sitt territorium på svensk bekostnad. Som vi såg hade också Sverige en stor "skuld" i det hela. Samtidigt måste vi också komma ihåg att Sverige minsann också var berett till att — under den period då baron Görz dominerade svensk utrikespolitik — göra upp med Ryssland mot territoriella vinster främst på dansk bekostnad.

Vad skall man då till sist säga om Marx version av Rysslands historia och det Moskoviiska våldets frammarsch? Om man bortser från invektiven återstår egentligen tre väsentliga punkter som Marx ville betona. För det första menade han att Kievstaten grundats av nordiska vikingar. För det andra påstår han att Moskvas frammarsch betingades av det stöd man fick från de mongoliska khanerna. Den stat som växer fram lånar också många av sina drag från mongolväldet — inte från Kievstaten. För det tredje pekar Marx på en inneboende tendens till territoriell expansion hos Moskva/Ryssland.

Det första som kan sägas är att Marx uppfattning om rysk historia egentligen är ganska konventionellt västerländsk. De huvudpunkter i Marx framställning som nämndes ovan är delvis fortfarande hett debatterade och utgör föremål för kontroverser mellan ryska/sovjetiska och västeuropeiska historiker. Uppfattningen att Kievstaten uppkom som en konsekvens av handeln mellan Västeuropa och Bysans samt att nordiska vikingar spelade en viktig roll i dess formation är fortfarande vanlig i Västeuropa — och har knappast heller helt kunnat tillbakavisas av ryska historiker. Ryska/sovjetiska historiker har också haft en tendens till att framhäva kontinuiteten mellan Kievstaten — och även utvecklingen dessförinnan — och Moskvastaten. Många västerländska men också vissa ryska historiker har dock påpekat den viktiga roll mongolväldet spelade för att hjälpa fram Moskva på bekostnad av Tver, Novgorod m fl.(12)

Orsaken till att Marx framhåver Mongolväldets betydelse så starkt är att han genom detta vill förklara Rysslands totalitära och reaktionära drag. Men det är uppenbarligen en grov förenkling. Den amerikanske historikern Ri-

chard Pipes har — i ett i och för sig kontroversiellt arbete — menat att den grundläggande orsaken bakom den brutala totalitarismen varit att ryska makthavare aldrig erkänt att folket haft några fri- och rättigheter utan bara betraktat dem som undersåtar. Orsaken till detta bör i sin tur sökas i den feodalism som växer fram i det ryska området redan under Kievstaten. Pipes pekar på en total avsaknad av skilljelinje mellan politisk makt (som bygger på någon form av erkännande av ömsesidiga rättigheter) och ekonomisk makt. Ryska prinsar och tsarer har traditionellt sett, menar han, betraktat sina undersåtar på samma sätt som en godsägare betraktar sina slavar eller livegna.(13)

Ryska/Sovjetiska historiker har också haft svårt att acceptera påståendet om en rysk expansionistisk tendens. Men detta har lett till, menar Pipes, att man tvingats kalla "varje inkommering till den ryska staten under de gångna tusen åren för ett eringsverk medan något liknande hos varje annan stat skulle ha betecknats som erövring".(14) Ryssarna har också, menar han, hållit fast vid varenda tumsbredd mark som man en gång erövrat. Och han menar att detta ytterst är en konsekvens av samma grundsyn som förnekat det ryska folket några som helst medborgerliga rättigheter i sitt eget land: erövringarna har av härskarna betraktats med samma ögon som en godsägare betraktar ett jordstycke som han nyss lagt till sitt övriga godsinnnehav. Pipes pekar dessutom

Noter:

1. K. Gerner *Marx och Engels som källor till rysk utrikespolitik*. Historisk Tidskrift 1978.
2. Se t ex *Russian progress in Central Asia* (3.11.1858) och *Russian Successes in the Far East* (18.11.1858) K Marx — F Engels *Collected Works*, vol 16. Moscow 1980.
3. K Marx — F Engels *Collected Works*, vol 16. Moskva 1980, s 605.
4. F Mehring *Karl Marx — hans livs historia* del I, Finland 1971, s.354.
5. K Gerner a.a.,s461. Titeln på Rjazanovs arbete är: N Rjasanoff *Karl Marx über den Ursprung der Vorherrschaft Russlands in Europa*, Neue Zeit 1909.
6. P Andersson *Övergångar från antiken till feudalismen*, Arlöv 1981, s.298 f.not 8.

på att det i Ryssland traditionellt funnits en stark landhunger främst p g a ett ogynnsamt klimat. Detta parat med en stark naturlig befolkningsökning har borganat för expansionism.

Naturligtvis har inte Pipes monopol på sanningen, men han kommer å andra sidan otvivelaktigt längre än Marx som bara hänvisar till Djingis Khan. Säkert finns det också andra förklaringar. Men faktum kvarstår: Ryssland är idag det enda riktigt stora kolonialväldet som finns kvar sedan 1700- och 1800-talen. Och inget av de folk som idag lever under rysk överhöghet har någonsin tillfrågats om sin vilja att stanna kvar inom imperiet.

Vad blir då till sist huvudintrycket av Marx *Secret Diplomatic History*? Utan tvekl gör de Marx många misstag och särskilt hans framställning av förhållandena under det Nordiska kriget är ensidig och missvisande. Men samtidigt tycks det mig som om han ställde de väsentliga frågorna om Ryssland som vi fortfarande idag vill ha svar på: Hur skall man förklara att Ryssland aldrig upplevt ens tillstymelsen till en demokratisk utveckling? Vilka är rötterna till den specifika ryska staten (en fråga som Perry Anderson aldrig kan få något svar på eftersom han vägrar att skilja mellan olika typer av absolutism)? Hur skall man förklara det expansionistiska draget i Rysslands historia? Och det är genom dessa frågor — inte nödvändigtvis p g a svaren — som denna text fortfarande lever och är viktig för oss idag.

7. P Andersson *Den absoluta statens utveckling*, Malmö 1980, s.22 not 1.
8. K Gerner a.a.s.462.
9. För en diskussion om dessa pamfletter se J Rosén *Den svenska utrikespolitikens historia*, del II:1. Stockholm 1952, s.28f.
10. Se framställningen i J. Rosén a.a. s.98 ff.
11. M Roberts *Sverige som stormakt*, Stockholm 1980, s.140 ff.
12. För en översikt av debattläget, se R. Auy-D.Oblensky (red) *An introduction to Russian History*, Cambridge 1980, särskild s 52 ff. samt 82 ff.
13. R Pipes *—russia under the Old Regime*, Norwich 1979.
14. R Pipes a.a.,s 79.

Ur "1700-talets hemliga diplomati"

av Karl Marx

Här nedan publiceras andra avsnittet ur Karl Marx artikelserie "1700-talets hemliga diplomati". I det första avsnittet har Marx återgivit utdrag ur fyra diplomatiska brev — från herr Rondeau 1736, från Sir Georg Macartney 1765, från Sir James Harris 1782 och från L K Pitt de sista åren av 1700-talet. Omedelbart efter den här texten återger han lydelsen av den i texten omtalade broschyren "Den nordiska krisen".

De dokument som återgivits i första kapitlet omspanner tiden från kejsarinnan Annas regeringstid (1) till början av kejsar Pauls (2) och omfattar sålunda större delen av 1700-talet. Vid slutet av detta århundrande hade det, framhålls av högvärdige herr Pitt, blivit den engelska diplomatins öppet bekända och renliga dogm "att Storbritanniens band med det

ryska kejsardömet är naturnödvändiga och oupplösliga".

När man uppmärksamsläser igenom dessa dokument, är det något som slår en ännu mer än deras innehåll och det är deras form. Alla dessa brev är betecknade "konfidentiellt", "privat", "hemligt" eller "strängt hemligt"; men trots överläggningarnas strängt hemliga

natur, hålls de mellan engelska statsmän om Ryssland och dess styrande i ett tonfall av högtidlig återhållsamhet, krypande servilitet och cynisk underdånighet, något man skulle slås av även vid läsning av de offentliga depescherne från ryska statsmän. Ryska diplomater tar sin tillflykt till hemligstämpeln för att dölja sina intriger mot främmande nationer. Samma me-

nod tillgriper engelska diplomater för att fritt uttrycka sin undergivenhet inför ett utländskt hov. Ryska diplomaters hemliga depescher är indränkta i någon sorts tvekydig parfym. Den består av en del *fumée de fausseté* (lukt av falskhet), som hertigen av St Simon (3) benämnde den, och en del stoltserande med den egna överlägsenheten och slugheten, vilket

Karl Marx. Ny illustrerad tidning 7 sept. 1872.

också ger den franska hemliga polisens rapporter deras outplånliga prägel. Även de mäterliga despatcherna från Pozzo di Borgo(4) är behäftade med denna simpelhet *à la littérature de mauvais lieu* (smutslitteratur). På den punkten visar sig de engelska hemliga despatcherna mycket överlägsna. De är inte föregivet överlägsna i tonen utan föregivet dumma. Kan man exempelvis tänka sig något dummare än att herr Rondeau informerar Horace Walpole om att han till det ryska sändebudet förrätt de brev som turkiske storvesiren skickat till kungen av England, men att han samtidigt meddelat berörda herrar att han "inte skulle ha låtit dem ta del av breven om *de inte så enträget begärt detta*, eftersom det i dem fanns flera skarpa kommentarer om det ryska hovet", och att han därefter säger till deras excellenser att inte be-rätta för Porten (Turkiska hovet. övers. anm.) att de sett dessa brev! Vid första påseende dränks det skändliga i handlingssättet av kar-lens dumhet. Eller Sir George Macartney, till exempel. Kan man tänka sig något dummare än hans lycka över att Ryssland verkade "för-nuigt" nog att inte vänta sig att England "skulle betala *samliga kostnader*" för att låta Ryssland "välja att överta initiativet i Stock-holm". Eller att han "smickrar sig" med att ha "övertalat det ryska hovet" att inte vara så "oförnuftigt" att det i fredstid begär subsidier från England för en period av krig mot Turkiet (som då var Egnlands bundsförvant). Eller hans varning till earlen av Sandwich att "inte omnämna" för den ryske ambassadören i Lon-don de hemligheter som den ryske kanslern yp-pat för honom själv i St Petersburg. Eller kan man tänka sig något enfaldigare än att Sir Ja-mes Harris konfidentiellt viskar i lord Grant-hams öra att Katarina II saknade "omdöme, tankeskärpa, eftertanke och l'esprit de combi-nation"?*

*Eller, för att följa denna föregivna dumhet in i se-nare tid, finns det i diplomatin historia något som skulle kunna mäta sig med Lord Palmerstons förslag till marskalk Soult (år 1839) att storma Dardaneller-na för att bistå sultanen mot Ryssland med den engelsk-franska flottan?

Ä andra sidan har vi den kyliga oförskämd-heten i att Sir George Macartney informerar sin minister om att hovet i St Petersburg före-stavat England att utföra Rysslands arbete i Stockholm under brittiska färger av frihet och oberoende, eftersom svenskarna var till ytter-lighet snarstuckna och var förödmjukade av beroendet till Ryssland! Eller Sir James Harris som råder England att till Ryssland överlämna Minorca, rätten att genomöka neutrala fartyg och medlingsmonopolet i världsanslagelhe-terna — inte i syfte att vinna några materiella fördelar, eller ens ett formellt engagemang från Rysslands sida, utan endast för att kejsa-rinnan visar "mycket stark vänskap" och för att hennes "dåliga lynne" då vänds mot Frankrike istället.

De hemliga ryska despatcherna följer den mycket tydliga linjen att Ryssland vet med sig att det inte har några som helst intressen ge-mensamma med andra nationer, men att varje nation var för sig måste övertygats om att den har intressen gemensamma med Ryssland, med uteslutande av varje annan nation. De engel-ska despatcherna däremot vågar aldrig så myc-ket som ens antyda att Ryssland har intressen gemensamma med England, utan bemödar sig endast om att övertyga England om att det har ryska intressen. De engelska diplomaterna själ-va talar om för oss att detta har varit det enda argument de åberopat när de ställts öga mot öga med de ryska potentaterna

Om de engelska despatcher som här lagts fram för offentligheten avsånts till privata vän-ner, skulle de ambassadörer som författat dem ha stämplat som skändliga. De var hemligt adresserade till den brittiska regeringen själv och naglar därigenom en gång för alla fast denna vid historiens skampåle; instinktivt har de också uppfattats på detta sätt, även av whig-historiker(5), eftersom ingen har vågat publicera dem.

Denna ryska karaktär hos den engelska dip-lomatin blev traditionell under loppet av 1700-talet, och naturligt uppstår frågan från vilken epok den räknar sitt ursprung. För att reda ut den saken måste vi gå tillbaka till Peter den Stores (6) tid, som följaktligen kommer att bli huvudämnet för våra efterforskningar. Vi av-

ser att ta itu med denna uppgift genom att åter-ge några engelska broschyrer, skrivna på Peter I:s tid och som aningen undgått de moderna historikernas uppmärksamhet eller inte tyckts dem förtjäna någon. De räcker emellertid för att vederlägga den fördom som är vanlig bland historiker på kontinenten och i England, att man i England inte insåg eller misstänkte Ryss-lands planer förrän under en senare och alltför sen epok, att de diplomatiska förbindelserna mellan England och Ryssland inte var mer än den naturliga frukten av de bägge ländernas ömsesidiga materiella intressen och att vi där-för när vi anklagar 1700-talets brittiska stats-män för ryskvänlighet skulle begå en oförlätlig hysteron-proteron (7). Med de engelska depe-scher har vi visat att England redan på kejsa-rinnan Annas tid förrådde sina egna bunds-förvanter till Ryssland, men av de broschyrer som återges nedan ser man att Rysslands pla-ner insågs reda före Annas epok, just under den epok då Rysslands makt var på uppgåen-de i Europa, vilket skedde under Peter I:s tid, och att brittiska statsmäns eftergivenhet inför dessa planer fördömdes av engelska författare.

Den första broschyr vi lägger fram inför offentligheten heter *Den nordiska krisen*. Den trycktes i London år 1716 och syftar på den tilltänkta dansk-engelsk-ryska *invasionen av Skåne*. (8)

Under år 1715 hade bildats en nordeurope-isk allians mellan Ryssland, Danmark, Polen, Preussen och Hannover för att dela, inte själva Sverige, men vad vi kan kalla det svenska im-periet. Denna delning utgör den moderna dip-lomatins första stora handling — den logiska premissen för Polens delning. Delningsfördra-gen rörande Spanien har upptagit eftervär-ldens intresse, eftersom de var förelöpare till Tronföljdskriget(9), och delningen av Polen har dragit ännu större publik, eftersom den i sin sista akt utspelas på en samtida scen. Det går emellertid inte att förneka att det var del-ningen av det svenska imperiet som inledde den internationella politikens moderna era. I delningsfördraget fanns inte ens en låtsad före-vändning, utom det tilltänkta offrets olycka. För första gången i Europa blev inte endast al-

la fördrag kränkta utan också förklarade så-som gemensam grund för ett nytt fördrag. Po-len själv, som gick i Rysslands ledband och personifierades av ett mönster av omoraliskt leverne vid namn August II, kurfurste av Sach-sen och kung av Polen, sköts i förgrunden för konspirationen och undertecknade därmed sin egen dödsdom utan att ens få åtnjuta den för-mån som Polyfemos beviljade Odyssevs — att bli sist upptäen. Karl XII (12) förutsade Polens öde i det manifest han utsände från sin frivilli-ga landsflykt i Bender, riktat mot kung August och tsaren (13). Manifestet är daterat den 28 januari 1711.

Med deltagandet i detta delningsfördrag slungades England in i en bana kring Ryssland till vilken England hade dragits allt mer ända sedan "Den ärorika revolutionens" dagar. Ge-org I (14) var som kung av England bunden av en försvarsallians med Sverige genom fördra-get år 1700. Inte endast som kung av England utan även som kurfurste av Hannover stod han med som garant för och även direkt part i för-draget i Travendal (15) — som garanterade Sverige vad delningsfördraget avsåg att beröva Sverige. Han hade även detta fördrag delvis att tacka för sin kurfurstevärdighet. Såsom kur-furste av Hannover förklarade han emellertid Sverige krig, vilket han sedan förde som kung av England.

År 1715 hade de förbundna staterna berövat Sverige dess tyska provinser och för att uppnå målet låtit moskoviterna marschera in på tysk jord. År 1716 kom de överens om att invadera själva Sverige — att försöka sig på en välplane-rad landstigning i Skåne, den sydligaste delen av Sverige som nu består av Malmös och Kris-tianstads län. Följaktligen medförde Peter av Ryssland en moskovitisk armé från Tyskland som spreds ut över Sjöland för vidare över-skeppning till Skåne under beskydd av engel-ska och holländska flottstyrkor inskickade i Östersjön under den falska förevändningen att skydda handeln och sjöfarten. Redan 1715, när Karl XII besegrats i Stralsund (16) hade åt-ta engelska krigsfartyg som utlånats av En-gland till Hannover och av Hannover till Dan-mark öppet förstärkt den danska flottan och till och med hissat dansk flagg. År 1716 kom-

menderades den brittiska flottan av hans tsaristiska majestät personligen.

När allting stod färdigt för invasionen av Skåne, uppstod svårigheter från ett håll varifrån man minst väntade det. Fastän fördraget stipulerade att endast 30.000 moskoviter skulle landstiga på Själland, hade Peter i sin storslagshet låtit föra dit 40.000; men nu när han skulle sända dem på uppdrag i Skåne, upptäckte han helt plötsligt att han av de 40.000 kunde undvara endast 15.000 man. Denna förklaring fick inte endast en förlamande inverkan på de förbundna staternas militära planer, den tycktes även hota Danmarks säkerhet och dess konung Fredrik IV, eftersom en stor del av den moskovitiska armén med stöd av den ryska flottan ockuperade Köpenhamn.

En av Fredriks generaler föreslog plötsligt att han skulle låta det danska kavalleriet överfalla moskoviterna och tillintetgöra dem, medan de engelska krigsfartygen brände den ryska flottan. Ovillig till någon som helst svekfullhet som krävde viss vilje- och karaktärsstyrka och visst förakt för personliga risker, avsåg Fredrik IV det djärva förslaget och begränsade sig

till att inta en försvarsattityd. Han skrev däreför ett bedjande brev till tsaren, vari han lät förstå att han uppgivit sitt skånska hugskott och bad tsaren göra detsamma och packa sig hem: en begäran som denne inte kunde låta bli att foga sig efter. När Peter till slut lämnade Danmark med sin armé, tyckte det danska hovet att det var lämpligt att till Europas hov lämna en offentlig redogörelse för de händelser och handlingar som omintetgjort den tilltränkta landstigningen i Skåne — och detta dokument utgör utgångspunkten för *Den nordiska krisen*.

I ett brev avsänt till baron Görtz (17) daterat London den 23 januari 1717 av greve Gyllenborg (18), återfinns några avsnitt vari den senare, som då var svensk ambassadör vid St James' hov, verkar utgå sig för att vara författare till *Den nordiska krisen*, vars titel han dock inte citerar. Varje tanke på att greven skulle ha författat den kraftfulla broschyren skingras dock redan vid en helt hastig granskning av sådant som obestridligen skrivits av greven, såsom breven till Görtz.

Övers. Erik Göthe

Noter

1. Anna Ivanovna, 1693-1740, hertiginna av Kurland, Rysslands kejsarinna 1730-40.
2. Paul I, 1754-1801, son till Katarina II, tsar i Ryssland 1797-1801.
3. St Simon, Louis de Rouvroy, hertig, 1675-1755. Författare till *Minnen från Ludvig XIV:s hov*.
4. Pozzo di Borgo, Carlo Andrea, greve, 1764-1842, rysk diplomat, född på Korsika, understödde den brittiska ockupationen av Korsika år 1794 och ersatte där Paoli som härskare. Efter påtvingad landsflykt inträdde han 1804 i rysk tjänst, uppmuntrade tsar Alexander I till moststånd mot Napoleon och blev efter 1814 rysk ambassadör i Frankrike.
5. Whigs; ursprungligen parti för kungamoiståndarna i 1600-talets England (i motsats till Tories, de kungatrogna); däreför anhängare till det parti som uppstod omkring 1830 och var den engelska industribourgeoisins parti, dagens liberala parti.
6. Peter I, kallad Den store, tsar av Ryssland, 1672-1725. Grundare av det ryska imperiet. Hans mål var att skapa en öppning mot Västerlandet och utvidga riket till Östersjön och Svarta havet. Som segrare i det Nordiska kriget 1700-1721 gjorde han Ryssland till härskarmakt över Östersjöområdet i Sveriges ställe. Han flyttade år 1713 huvudstaden från Moskva till sin nyanlagda stad St Petersburg, "fönstret mot Europa". Han införde många förvaltningsreformer, grundade sjukhus och främjade handeln, men tryckte de livegna än djupare ner i träldomen.
7. Hysteron-proteron (grek.), ungefär att spänna vagnen framför hästen.
8. Danmark avträdde Skåne till Sverige genom fördraget i Köpenhamn 1660.
9. Spanska tronföljdskriget började 1701 och slutade 1713 med fördraget i Utrecht mellan å ena sidan Frankrike och Spanien och å andra sidan Englands franskfientliga koalition med Holland, Portugal, Preussen och Habsburg. England fick i detta freds-fördrag en rad franska och spanska kolonier.

10. Det polska tronföljdskriget började 1733. Polens delning följde däreför i tre faser 1772, 1793 och 1795 med Ryssland, Preussen och Österrike som gynnade parter.

11. August II, kallad Den starke, 1670-1733, kurfurst av Sachsen och kung av Polen. Vald till kung av Polen med ryskt stöd. Bundsförvant till Ryssland och Danmark mot Sverige i det Nordiska kriget. Han avstattes av Karl XII av Sverige år 1704, men återfick kronan efter de ryska segrarna.

12. Karl XII, 1682-1718, kung i Sverige 1697-1718.

13. Bender, stad i Bessarabien, erövrad av turkarna 1538. Tillflyktsort för Karl XII av Sverige åren 1709-13.

14. Georg I, 1660-1727, kurfurst av Hannover, kung av Storbritannien och Irland 1714-27. Sons-on till Jakob I av England.

15. Freden i Travendal (i Holstein) mellan Danmark och Sverige år 1700. I fredsfördraget avsåg sig Danmark anspråken på Holstein och sade upp förbundet med Ryssland och Sachsen.

16. Stralsund, hansastad och fästning i Pommern, mittenmot ön Rügen vid Östersjön. Staden erövrades av Sverige 1648 men gick förlorad under Karl XII år 1715 för att däreför erövrats på nytt av Sverige. År 1815 överlämnades staden till Preussen.

17. von Görtz, Georg Heinrich, baron 1668-1719. Född i Holstein, 1714 Karl XII:s minister. Förde fredsförhandlingarna med ryssarna på Åland 1718. Med Peter den stores goda minne konspirerade han med de landsflyktiga jakobiterna för att få en Stuart på Englands tron. Avrättades 1718.

18. Gyllenborg, Carl, greve, 1679-1746. Svensk ambassadör i England. Fick 1716 i London sitt hus genomtökt och arresterades på grund av sina intriger med jakobiterna. Han blev 1739 svensk kanslipresident och bar i stor utsträckning ansvaret för 1741-43 års svensk-ryska krig.

Familjen och staten

av Margareta Zetterström

□Margareta Zetterström skriver om *Den belägrade familjen* av Christopher Lasch, och *Barnaboken* av Anna Wahlgren. »Anna Wahlgren vågar säga det alla med erfarenhet egentligen vet men ofta förnekar: att daghem av medicinska och psykologiska skäl är olämpliga, för att inte säga skadliga, för barn under tre år».

Christopher Lasch är en amerikansk idéhistoriker, i Sverige tidigare känd som författare till *Den narcissistiska kulturen*. I boken *Den belägrade familjen* granskar Lasch familjens ställning under 1900-talet, dess fortlöpande upplösning och försvagning. Initierat skildrar han hur föräldrar genom en serie »ventenskapligt» motiverade teorier och samhälleliga ingrepp förklarats inkompetenta, gjorts osäkra, berövats sina möjligheter att ta ansvar för barnen. I stället har Staten tagit över och med horden av »experter» (kuratorer, terapeuter, psykologer) berövat familjen dess integritet och självständighet.

Idealet har blivit *kibbutzen*, där kollektivet/institutionen står för den kontinuerliga fostran av barnen medan föräldrarna bara tillåts sporadiska känslomässiga kontakter. Dagens föräldrar vågar ofta inte påverka, inte ge normer, inte sätta gränser. Resultatet blir osäkra individer, infantila undersåtar mottagliga för totalitära lösningar.

För att motverka denna utveckling måste föräldrarna återta det fulla ansvaret för sina barn, ge både känslor (kärlek) och fostran (normer). Endast så kan vi minska Statens inflytande över våra liv.

Där Christopher Lasch ger en *historisk* bakgrund till familjens utveckling och en redogörelse för tidigare forskning på området, ger Anna Wahlgren, utifrån sin erfarenhet som niobarnsmor, *praktiska och konkreta* råd. Deras grundläggande synsätt är dock likartade. Anna Wahlgrens *Barnaboken* är en handbok i barnavård och barnuppföstran vilken tar sin utgångspunkt i en genomtänkt analys av barns och föräldrars villkor i dagens Sverige. Och det är den övergripande analysen ännu mer än de konkreta råden (som ibland kan diskuteras, konstigt vore väl annars) som ger boken dess stora värde.

Anna Wahlgren ser sig omkring och konstaterar: Barn behövs inte i vårt svenska samhälle annat än som eventuell framtida arbetskraft.

Ända från spädbarnstiden får barnen känna att de är onödiga, hinder för föräldrarnas yrkesarbete och »självförverkligande». *Allt fungerar bättre utan dem*. De förvisas från det riktiga livet till en isolerad, tillrättalagd barnvärld (dagis, fritis etc.). De förmenas en social de-laktighet. »Experter» axlar föräldrarnas mantel.

Uppfostran måste därför utgå från motsatsen: att barnen behövs, att de är nödvändiga, först inom familjen för den dagliga kampen för överlevnad, sedan också utanför familjen i en vidare social verklighet. *Utan barnen skulle allt gå sämre*. Och det är föräldrarna, inte Statens, som bär ansvaret för barnens fostran.

Anna Wahlgrens bok är sprängstoff. Blir den en bestseller och ersättare för Spock, kan den få större samhälleliga verkningar än de mest välformulerade politiska program och deklarationer. Anna Wahlgren ger föräldrarna råg i ryggen gentemot »experterna». Hon ger barnen möjlighet att få vara »behövda», nödvändiga, respekterade. *Barnaboken* äger kraft att reducera Statens makt och öka medborgarnas frihet. Den är ett slag mot det terapeutiska samhället och dess undersåttliga klientideal.

Anna Wahlgren vågar säga det alla med erfarenhet egentligen vet men ofta förnekar: att daghem av medicinska och psykologiska skäl är olämpliga, för att inte säga skadliga, för barn under tre år. Så små barn saknar helt enkelt mognad för vistelse i institutionella kollektiv, och de borde inte behöva utsättas för de smittorisker och sjukdomar som hör daghemmen till.

Anna Wahlgrens recept är förnuftiga men svåra eller rentav omöjliga att genomföra i dagens samhälle så som det ser ut just nu. Det är därför hennes bok kan få verkan av *revolutionär dynamit* och tvinga fram andra sociala strukturer.

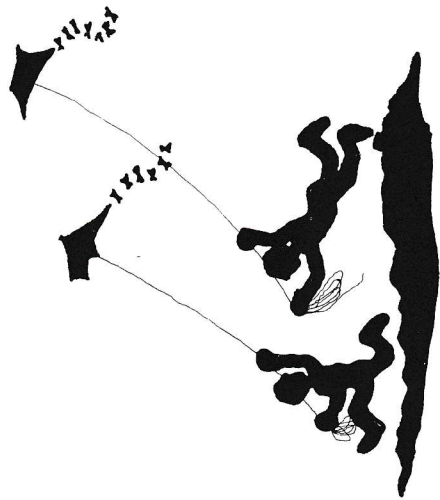
Christopher Lasch. *DEN BELÄGRADE FAMILJEN*. Övers. Susanne Kihlgren. Bearb. av övers. Jan Stolpe. 239 s. Norstedts 1983. Pris: ca 105:-

ISBN 91-1-824621-4

Anna Wahlgren. *BARNABOKEN*. Ill. Gunnar Haglund. 763 s. Bonniers Juniorförlag 1983. Pris: ca 153:-

ISBN 91-48-50854-3

BOKANMÄLNINGAR

Ill.: Kaj Stuart-Beck

Gunnar Adolfsson. TIMGLASETS SAND. 238 s. Zindermans 1983. Pris: ca 115:-

ISBN 91-528-0400-3

Med denna Adolfssons sista bok avslutades också den sista delen av hans trilogi självbiografiska böcker (efter *Människobukett* 1981 och *Virvelvind* 1982).

Det har blivit 50-tal. Adolfsson har flyttat till Göteborg för att bli chefredaktör för dåvarande SKP:s Arbetartidning, samtidigt kommunalpolitiker och riksdagsman.

Tidsepoken är intressant, speciellt för kommunister: Stalins död och plötsliga omvärdering, Ungernhändelserna '56, brytningen Sovjet-Kina etc. Om detta borde Adolfsson haft mycket att berätta och reda ut, men det gör han inte här mer än ytligt, överslättande och ursäktande. Varför, förstår jag inte. Det verkar fegt av en människa som annars konsekvent kämpade för människovärde, sanning och rätt.

Pär Gustafsson

Isaac Asimov. STIFTELSEN OCH TIDEN. Övers. Sam J Lundvall. 408 s. Askild & Känekull 1983. Pris ca 155:-

ISBN 91-582-0316-8

En sf-författare bör vara fantastisk, men det alldeles speciellt fantastiska med Asimov är inte hans förmåga till tekniska vidunderligheter (de hålls ganska stramt) utan hans aldrig sinande lust för överraskningar, osannolikheter. Så snart en gåta är löst går det inte många textisdor innan läsaren börjar ana att här ligger i själva verket ingen färdig lösning, utan istället ett helt nytt problem. Så också i *Stifelsen och tiden*.

Den andra betraktelsen som faller upp efter läsningen är den europeiska humanism som präglar tankarna i hans böcker, själva stifelseiden är svår att tänka sig utan det postromerska Europas förfall som förebild.

God underhållning och en sympatisk aversion mot maktens vålds-människor i fjärde stifelse-boken alltså, även om intrigen ibland snubblar över sina alltför elegant utlagda trådar.

Jan-Olov Nyström

Per Axelsson, Gunnar Bergström, Staffan Dahllöf, Jan Myrdal, Marita Wikander, Per Östberg. KAMPUCHEA. Krigen. Politiken. Diplomat. Foto Gun Kessle, Marita Wikander. 194 s. Ordfront/Vänskapsföreningen Sverige-Kampuchea 1983. Pris: ca 88:-

ISBN 91-7324-198-9

Det glömda kriget. Nej det gäller inte Afghanistan som endast sporadiskt rapporteras om i svenska media utan Kampuchea som det är dödstyst om.

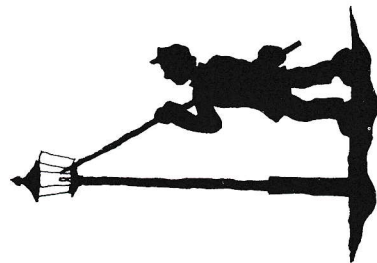
Kriget är glömt. Säg Kampuchea och folk i gemen spelar upp filmrutorna med framgrävda kranier för sig. Pol Pots påstådda blodterror med miljoner avrättade är det som etsats fast i minnet.

Denna vrångbild vrids rätt i Ordfronts Kampuchea-bok. Visst rullade huvuden men så har skett i varje revolution enligt Jan Myrdal som medverkar i boken.

Men oavsett inställningen till revolutionen och återuppbyggnaden finns en gemensam nämnare för de flesta svenskar. Ställningstagandet för Kampuchea oberoende och därmed vår egen rätt att själva forma vår framtid.

Boken är ett viktigt stöd i solidaritetsarbetet. Upplysande, fakitat och mycket välskriven, stundtals rent spännande.

Nils Funcke

Charles Baudelaire. SMÅ PROSADIKTER. Övers., noter och efterskrift Lars Bäckström. Ill. 168 s. Rallarros 1983. Pris: ca 75:-

ISBN 91-85650-23-4

Svulstig retorik och tom versifikation gör stora delar av *Ondskans blommor* (*Les Fleurs du Mal*) högst onjubar: ett litteraturhistoriskt dokument. Omdiktningen av centrala temata i *Små Prosadikter* (*Le Spleen de Paris*) har skapat också nu levande litteratur, som bäst följsam och personligt övertygande.

Lidelsen och ledan finns där och perspektivet; demon och dandy, aristokrat och anarkist. Fram står en tidens fritt floterande intellektuell, måhända ömklig i sin perspektivlöshet och paradoxala präktighet, men starkt levande och nära över hundra år. En 1848 års litteratör och modernist.

Bertil Jonsson

Eskil Block, Jan Rylander, Ulf Wickbom (redaktörer). EUROPA — enhet och mångfald. Kontinentala situationer och problem som angår oss. 95 s. (A4). Bonnier Fakta 1983. Pris: ca 120:-

ISBN 91-34-48834-0

I sex kapitel avhandlas europeisk utrikespolitik, tyngdpunktsförskjutningar från Europa till andra kontinenter, forskningsorganisation, den ekonomiska krisen, EG samt »nya röster i media» (miljörelser, kvinnogrupper mm). Boken är ingen encyklopedi, betonar Jan Rylander i förordet, utan ska ge skilda synpunkter på europeiska frågor. Tyvärr är ramen så lös att ingenting blir diskuterat av mer än en skribent. Mycket är av tillfällighetskaraktär eller lättvindigt hopkommet. Undantag är bl a bidrag av Eskil Block, Carl Rudbeck samt Klas Eklunds artikel om ekonomisk politik. Synd dock att Rudbecks tes om »kulturen som flytt Europa» blev det enda tyngre inlägget i kulturförfrågor. Redaktören och FOA-forskaren Jan Rylander uttrycker i förordet en övertro på politikernas och planernas inflytande (»regeringskanslierna lägger pussel för 20-30 år framåt»). Priset för boken är omotiverat högt.

Lasse Linusson

BOKEN ÅTER I CENTRUM. Samverkan mellan folkbildning och folkbibliotek - igår, idag och imorgon. En antologi. Red. Lars Ljunggren. 334 s. Bibliotek i Samhälle. (BiS nr 72 1-2/1983). Barrikaden 1983. Pris: ca 69:-

ISBN 91-7712-016-7

STUDIEHANDLEDNING till Boken åter i centrum av Erik Ransemar i samarb. med BiS-ÅSFF. 32 s. Bibliotek i Samhälle/Barrikaden 1983. Pris: ca 10:-

ISBN 91-7712022-1

Biblioteken blir sämre - färre böcker, mindre öppet, sämre service. Bibliotekarierna tvingas sitta på sammanträden för samlad skoldag, i kommunaldelsnämnder och i gårdsråd istället

André Brink. EN KEDJA AV RÖSTER. Övers. Maria Ortman. 539 s. Forum 1983. Pris: ca 140:-

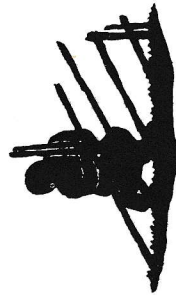
ISBN 91-37-07943-3

En historisk roman, som handlar om den svarte slaven Galant, som växer upp tillsammans med sin vite husbondes söner Baren och Nickolas samt fosterdottern Hester. Förhållandet mellan Galant och Nickolas förändras då Nickolas tar över farmen och blir Galants husbonde. Ryktet om slavernas frigivning inger en smula hopp. Då inget sker tar slaverna saken i egna händer. Upproret misslyckas!

Författaren låter de olika personerna ge sin version av skeendet, och läsaren får en detaljerad bild av farmarlivet i Sydafrika under 1800-talet.

En naken skildring av en vit godsägarklass i upplösning, fördomar och respektlöst förtryck av svarta.

Barbro Sjöström

för att sköta sina jobb. Då kommer här en samling vittnesmål från staten, fackförbunden och de auktoriserade studieförbunden, från bibliotekarierna, utredningssekreterarna och ombudsmännen med tugg om samverkan, samordning, samförstånd och samarbetsvilja. Det mynnar ut i krav på fler administrativa tjänster. De ska få oss att sammanträda ännu mer för att »nä nya eftersatta grupper» och »aktivera» dem med böcker.

De historiska avsnitten är bra. De visar att man inte kan administrera fram demokrati och kunskapsörst.

Marie-Louise Persson

Göran Bäckstrand, Thomas Furth (red). RÖSTER OM SPRÅKET OCH DEN NYA TEKNIKEN. Övers. Leif Sjöberg. Berit Holmqvist, Maria Ekman, Britta Ström Dahl. 121 s. Akademilitteratur 1983. Pris: ca 66:-

ISBN 91-7410-255-9

Enligt redaktörerna ska det handla om språkets roll i den moderna informationsteknikens samhälle. Man är främst inriktad på kulturella och sociala konsekvenser av den nya kommunikationsteknologin. Men artiklarna är blott indirekt relaterade till det övergripande temat - de är heller inte skrivna direkt för denna bok utan genomgående hämtade från andra publikationer.

Den mexikanske författaren Fuentes bidrar med en personlig beaktelse om sin språkutveckling kombinerad med en något dunkel analys av det industriella samhällets tidsuppfattning. En artikel om ett japanskt försök att införa den nya kommunikationstekniken i hemmiljö utmynnar i slutsatsen att vissa nya kontakter kan uppstå grannar emellan, men att tendensen i stort är ökande isolering och privatisering i hemmen.

Boken gör ett något disparat helhetsintryck. En djupare behandling torde kunna sökas på andra håll.

Kent Begler

Sven Delblanc. JERUSALEMS NATT. 144 s. Bonniers 1983. Pris: ca 110:-

ISBN 91-0-045884-8

En politisk allegori kan antas vara politiskt meningsfull endast om den möter motstånd. Den kan vara välkomponerad, formfulländad, lysande - vad som - men angrips den inte är den död.

Med *Jerusalems natt* avslutar Sven Delblanc den trilogi av idéromaner som inleddes med *Kastrater* (-75) följt av *Speranza* (-80). Nu, som tidigare, gestaltar han Makten och dess redskap. Det romerska imperiet skall krossa detta vanvettigt högmåddiga, barbariska judiska folk. De intellektuella fnaskande för makten formuleras, men kärnan är berättelsen om hur Jesu evangelium förråddes till Pauli kristendom, att bygga ett påvedöme ur. Rasande grant berättat.

Det tycks inte vara alltför djärvt att läsa romanen också som en allegorisk förtäring av politiska problem i vår tid. Angrips den?

Bertil Jonsson

Johannes Edfelt. DAGAR OCH NÄTTER. 81 s. Bonniers 1983. Pris: ca 90:-

ISBN 91-0-045873-2

Karl Vennberg. DIKTER KRING NOLL. 84 s. Bonniers 1983. Pris: ca 73:-

ISBN 91-0-045987-9

Vemod ristiade dessa runor, såväl Edfelts avsked till dikt och liv efter central poetisk gärning, som den åldrande 40-talisten, ironikern och för den poetiska modernismen betydelsefulla Vennberg. Båda skriver om förlorade ideal, om avsked och om döden.

Båda använder djup förtrogenhet med antiken och historien och förlägger upplevelser till genrebilder, historiska kappveck och marmorrhallar. Skillnaderna ligger i anslaget. Båda är pessimister, men Edfelt pendlar mellan vanmakt och livstro, medan Vennberg värjer sitt dilemma i bitterhet och självförnekelse. Undantag finns i den oerhört vackra dödsdikten *Vid resans slut*.

Edfelt har genom tillämpad, friare versbehandling i prosapoemet ytterligare utvecklat sitt formmesterskap. Vennberg är avgjort starkare än i de senaste samlingarna men tillför knappast något, blir stundtals manierad i sitt nollpunktande sätt att i poesin värja sitt liv.

Edfelt prövade nytt, var på väg. Vennberg skriver säkert men står och stampar. Något muntert poetiskt arv till unga sanningssöjare - riktstående lämnar ingen av herrarna.

Tryggve Lundh

Lars Eronn. KOOPERATIV IDEER OCH MÄNNISKOR. 258 s. Rabén & Sjögren 1983. Pris: ca 150:-

ISBN 91-29-56180-9

En samlad framställning av den kooperativa rörelsen i efterkrigstiden har varit ett önskemål. Eronn skildrar utvecklingen inom KF, in- te den ekonomiska utan ideologi- och princip- frågorna, efter 1945, tillsammans med en kort överblick över perioden från 1899. Tyngd- punkten ligger på det personhistoriska planet, personerna bakom besluten. Författaren kan här bygga på sin roll som observatör och kom- mentator inom KF, bl.a. som redaktör för *Ko- operatorn* under 30 år och som sekreterare vid KF:s förvaltningsråd och i olika utredningar. Det ger framställningen en välkommen person- lig prägel och gör boken extra värdefull och in- tressant. Utförligt diskuteras kooperationens »dilemma»: att vara demokratisk folkrörelse och effektivt affärsföretag, och Eronn håller inte tillbaka med sina kritiska synpunkter. Bi- lagor - stadgar, program, organisationsupp- byggnad - litteraturförteckning och register kompletterar denna synpunktsrika, engagera- de och sympatiska bok.

Martin Grass

Per Gunnar Evander. ORUBBAT BO. 218 s. Bonniers 1983. Pris: 128:-

ISBN 91-0-045993-3

Vincent Larsson är en ryggbruten slakteriarbe- tare i Sörmland som under några månader skriver om sitt liv och leverne i två kollegie- block. Texten riktar sig till hans dotter som är kurator i Stockholm. Dom två har tydligen aldrig »talat ut» med varandra.

Det hela slutar med att fadern hänger sig i ett vattenledningsrör i källaren.

Vincents anteckningar kommenteras av en bekant till honom, författaren Pelle, som till sist också får vara med när dottern tippas hela sin fars kvarlåtenskap i en sjö.

Nog har jag läst roligare böcker!

Hans-Magnus Meincke

Pavel Eisner. FRANZ KAFKA OCH PRAG. Övers. Dagmar Chvojková-Pallasová och Harry Järv. Illustrationer Jan Kristofori och Franz Kafka. Efterskrift Frantis Janouch. 96 s. Askelin & Högglund 1983. Pris: ca 120:-

ISBN 91-7684-029-8

I sin lilla uppsats *Franz Kafka och Prag* kart- lägger Pavel Eisner exakt och intressant Kaf- kas sociala miljö. Han påvisar Kafkas säregna ställning i en minoritet av en minoritet. Kafka formades i en grupp som levde i självvald och påtvingad isolering. Kulturellt, språkligt och socialt stod han utanför utan att fördensku- vara helt avskild. Liksom många texter om Kafka tenderar den här att fånga verket i all- för snäv fälla men rätt läst ger den god infor- mation.

Utgåvan är däremot ett elände. Falsk konst- närlig touche har gjort plöttriga, svart-vita bil- der oanvändbara och intetsägande. Regelrätt, utförlig Kafkakronologi hade varit roligare och viktigare att sprida i Sverige.

Lars Andrée

Knud Faldbakken. BRÖLLOPSRESAN. Övers. Cilla Johnson. 281 s. Forum 1983. Pris: ca 120:-

ISBN 91-37-08178-0

Ur alla vrår och vinklar framstår Faldbakkens *Bröllopsresan* som ett fuskverk. Om den är en parodi på det senaste decenniets bekvämlighe- tser, kommer man inte förbi de uppenbarli- gen allvarligt menade psykologiska exposéerna över den svartsjuka och svikne journalisten Vidar Wenge. Om den är en skildring av »en livs- och samlevnadskris som är giltig för män- ga par på väg mot de fyrty», som baksidestex- ten utlovar, möts man av den i övermått bana- la handlingens hängnin. Om det rör sig om en skildring av könsens kamp från mannens sida betraktad, uppfyller romanen den feministiska rörelsens alla fördomar om medelålders intel- lektuella män i karriären.

Men eftersom Faldbakken är en driven för- fattare, lättläst och lagom kontroversiell, kom- mer boken säkert att bli en försäljningsfram- gång även i Sverige. Vilket kanske var avsik- ten...

Cumhur Dogan Gür

Grgo Gamulin. NAIVA MÅLARE. Ivan Generalić och Hlebineskolan. Övers. Sven Ek- man. 237 s. Liber 1983.

ISBN 91-38-90235-4

I *Naiva målare* beskrivs det måleri som upp- stod i Dravaldalen i Jugoslavien på 1930-talet och som haft en explosionsartad utveckling fram till våra dagar. Boken är, trots ett rikt ur- val reproduktioner av hög klass, mörk och tråkig. Språket är svulstigt och flöskulöst och den vetenskapliga apparaten har, såvitt jag kan se, inte något annat syfte än att legitimera Hlebineskolans bilder som värdiga objekt för finsmakare. Kriteriet på konst är sida upp och sida ner estetiserande formalism som »koloris- tisk friskhet» och »klassisk balans och harmo- ni».

För den läsare som vill förstå bilderna i sitt sociala sammanhang och som inte, liksom för- fattaren, vill bortförklara bildernas drag av sa- tir, frihetslängtan, förtvivlan och maktlöshet, är bildurvalet belysande. Texten kan däremot lugnt hoppas över.

Lisen Hessner

Maxim Gorkij. OBEKVÄMA TANKAR OM OKTOBERREVOLUTIONEN. Inledning och urval Melker Johnsson. Övers. Karin Pontopidan-Sjövall. III. 251 s. Liber 1983. Pris: ca 105:-

ISBN 91-38-90270-2

Åren 1917-18 publicerade Gorkij en rad artiklar där han kritiserade den ryska revolutionen hårt. I sin inledning beskriver Melker Johnsson tiden samtidigt som han försöker analysera Gorkijs fortsatta utveckling. Hans tes är att Gorkij tonade ner kritiken huvudsakligen därför att han hade mer att vinna på samtycke än öppen kritik. Gorkijs egna artiklar utgör ett försvar i första hand för demokratin. Kritiken är ofta hård och skoningslös, men inte så hätsk och glidande som i Melker Johnssons inledning. Läses den senare tillsammans med Gorkijs texter ges läsaren en god bild av två kritiska men olikartade förhållningssätt till revolutionen.

Åke Bergman

Dag Hallberg, Yngve Lindung, Catharina Stenberg, Olle Holmberg, Gun och Lars-Göran Malmgren. SKÖNLITTERATUR PÅ BIBLIOTEK. Rapporter från folkbiblioteksutredningen om inköp, lån och läsning. 285 s. Liber 1983. Pris: ca 115:-

ISBN 91-38-90374-1

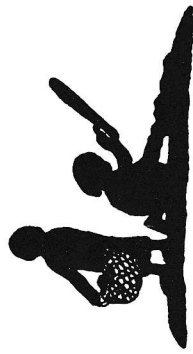
I stort bekräftas bibliotekskritikernas larmrapporter. Biblioteken har övergivit folkbildningsidealen. Krisen slår hårt. På tre år (1979-81) minskade skönlitteratinköpen med en fjärdedel.

Sambindningens kritikeromdömen styr inköpen och biblioteken hänger med i trendsvängarna, medan klassikerna får maka på sig. I andra avseenden förefaller kritiken oriktig. Rapporterna visar att biblioteken inte ger efter för efterfrågan på dålig populärlitteratur: inköpsprocenten motsvarar varken utgivning eller efterfrågan. En sådan överensstämmelse finns däremot inom kategorin spänning/-underhållning (60 % av inköpspengarna).

Tyngst väger Lindungs och Stenbergs rapporter. Stenbergs innehåller flera fruktbara tankar och förslag, som borde vidareutvecklas på bekostnad av uppsatsen *Liv och läsare* - mångordig, men där författarna knappast tillför debatten något.

Annars är boken utmärkt lämplig som debattunderlag. Vad jag möjligen velat veta mer om är magasineringsprinciper och bokdepårens roll.

Jan Lidén

Albert Jaern. ...SÅ KOM BEFRIARNA. Utdrag ur min dagbok 1940-1945. Efterord Egil Ekko. Övers. Ylva Mannerheim. Opaginerad. Mannerheim & Mannerheim 1983. Pris: ca 280:-

ISBN 91-7770-000-7

Albert Jaern var en självlärd norsk konstnär, tecknare, grafiker, illustratör; mest känd som formgivare av böcker och skapare av otaliga exlibris.

När Hitlers trupper invaderade Norge började han föra dagbok. Först i form av »brev» till släktingar och vänner utomlands, efterhand som ett utvidgat konstnärligt projekt avsett för en vidare publik. Bilden var Jaerns naturliga språk och berättandet/brevskrivandet skedde från början i form av träsnitt med ackompanjerande bildtexter.

Jaerns dagbok från ockupationen har något av samma *nyktra saklighet* som Sven Ljungbergs självbiografiska böcker. Men där finns också - liksom hos Ljungberg - en skarp ironi och ett brinnande hat mot förtryckets krafter.

Träsnitten är mycket slagkraftiga i sin svartvita enkelhet och genomtänkta komposition. Den vackert utformade boken avslutas med ett efterord av Egil Ekko, Jaerns svärson.

Margareta Zetterström

Gunnar Jervas. KONFRONTATION ELLER AVSPÄNNING? Sovjetunionens globala strateg. 171 s. Ordfront 1983. Pris: ca 79:-

ISBN 91-7324-191-1

Konfrontation eller avspänning? utgör en uppdaterad syntes av ett forskningsprojekt om Sovjetunionens utrikes- och säkerhetspolitik, enligt författaren »en policyorienterad framtidsstudie». Vid sidan av en kort historisk översikt (egentligen: korta antydningar) och korta återblickar på andra ställen skildras och analyseras den sovjetiska utrikespolitiken i olika geografiska regioner (författaren talar gärna om »scenarier»): Europa - där ligger tyngdpunkten - Mellersta Östern och Ostasien. Det hela är lite rapsodiskt om man bortser från de bästa partierna i boken: analysen av relationerna till Västeuropa (inkl. USA). En slutsats med tanke på den nuvarande statsledningen lyder: »Även på det internationella planet får man nog räkna med ungefär samma politik som tidigare, fast mera aktiv och intelligent» (s.166). Men jag undrar fortfarande om det egentligen finns en sovjetisk global strategi.

Martin Grass

Erik Johansson. TVÅNGSINTAGEN PÅ BLÅ PLANETEN. 165 s. Zindermans 1983. Pris: ca 98:-

ISBN 91-528-0401-1

Uppkomsten av Blå Planeten, kosmos, Gud, kärleken, kulturen och arbetet är angelägna ämnen för Erik Johansson. Utan att bli osammanhängande blandar han dessa frågor med nutida händelser och minnen från sin barndom i den fattiga statarfamiljen, där hans kunskapstörst ansågs »konstig».

Universums olösta gåtor och små enkla naturupplevelser fångar honom. Människors längtan efter andra värden än de materiella, att ha tid för filosofiska tankar för att uppnå god andlig hälsa även i det tristaste jobb är något han återkommer till. Med humor och värme beskriver han sin kamp för kulturen även inom fabriksmurarna. Hans tro är att vi alla har en Tok-Alfred i oss.

Erik Johansson är omedelbar och äkta, ibland lite naiv. Men här ligger kraften och möjligheten att fångla och entusiasmera läsarna. *Gunnilla Ceder Mattsson*

Rolf Johansson. SKYDDSLINGEN. 313 s. LT 1983. Pris: ca 130:-

ISBN 91-36-02109-1

Pojken Jean-Auguste växer upp hos och fosteras av mostern på den skånska landsbygden. Modern lever i Paris. Ett oklart liv. Jean-Auguste väntar på henne och när hon efter flera år dyker upp, väljer konflikterna fram och drivs till sin yttersta spets.

Rolf Johanssons nya roman liknar de båda tidigare. Säreget oklara och diffusa, med handlingar som tycks bekanta men som ändå överraskar. Skyddslingen Jean-Auguste syns mig dock osannolik i sin lillgamlä mognad och självständighet.

På det hela taget en tämligen likgiltig roman, som inte skänker mycket mer än förströelse för stunden. Men detta är bara början av ett författarskap. I *Hushållerskan* och *Nådatid* glimmar Österlens folk till. De är märkvärdigt anonyma denna gång.

Matz Davidsson

Theodor Kalifatides. BRÄNNVIN OCH ROSOR. 199 s. Bonniers 1983. Pris: ca 118:-
ISBN 91-0-045925-9

Mellan Huddinge och Aten, mellan födelse och död, mellan nuet och förflutet, mellan humor och allvar pendlar Kalifatides roman.

Egentligen handlar *Brännvin och rosor* om sin egen tillblivelse. Alki Kallides, författare av grekisk härkomst, som vändas över skrivandet, nås av budet att hans far i Aten insjuknat. Han hinner inte dit i tid. Dock får han läsa faderns levnadsskildring — en enkel, innerlig hyllning till livet, nedskriven i en blå, linjerad skrivbok — som verkar förlösande på honom. I romanens sista stycke står han framför faderns grav: »Nu åker jag hem, gammelman!... Jag åker hem ... och jag skriver färdigt den bok jag inte kunde skriva.»

Kalifatides berättargrepp är djärva; men framgångsrika. Genom pendlandet vävs en berättelse, som med sin visdom och mänskliga värme är gränsoverskridande.

Stefan Jonsson

Pavel Kohout. DEN HELIGA KLARAS INFALL. Övers Karin Mossdal. 322 s. Coeckelbergs 1983. Pris: ca 130:-

ISBN 7640-207-X

En rak och rolig saga om hur det fantastiska ramlar ner i en mycket liten och mycket tråkig böhmisk småstad, vid en flod som är så liten, att stadsborna måste hålla vatten i den för att hålla den rinnande.

Skolflickan Klara, namne med stadens skyddshelgon, kan »känna på sig» framtiden; vilket är besvärande för såväl matematikläraren som får sin provräkning avslöjad, som för stadens maktthavare som förutsägs vålla jordbävning.

Kohout ger en trovärdig och nyanserad bild av vardagen i Tjeckoslovakien innan prägvar och ockupation.

Underhållande är det och jag noterar att de »kommunistiska» småpåvarna inte skiljer sig alltför mycket från vårt eget politikerskrå.

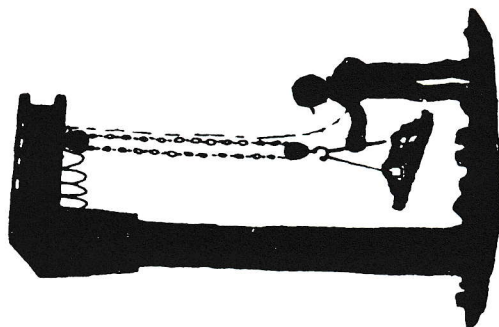
Rolf Håggblöf

KULTUREN OCH MAKTAPPARATEN. Diskussionsinlägg först framlagda vid ett seminarium i Stockholm i augusti 1982. Medverkande: Sven Fagerberg, Lars Gustafsson, Gunnar Heckscher, Andres Küng, Nils-Erik Sandberg, Hans O Sjöström, Harald Wigforss, Bertil Östergren. 58 s. Timbro 1983. Pris: ca 45:-

ISBN 91-7566-027-X

Uppsatserna i *Kulturen och maktapparaten* belyser från vitt skilda utgångspunkter frågan om hur kulturens frihet skall kunna hävdas i dagens Sverige. En del av bidragen, t ex Bertil Östergrens, blir tyvärr lättviktiga eftersom de är alltför svepande. Andres Küng och Hans O Sjöström tar emellertid upp konkreta frågor. Den förre genom att ställa frihetsbegreppet i Sverige i relation till bl a situationen i Estland och den senare genom att visa hur den statliga kulturpolitiken fungerar i ett konkret fall — nämligen mot Folket i Bild/Kulturfront. Kulturpolitiken framstår som absurd och Lars Gustafssons ord om att »konsten kämpar (min kurs.) mot kulturpolitiken» belyses skarpt. Volymen är som helhet läsvärd.

Svante Svensson

KVINNORNAS LITTERATURHISTORIA. Del 2/1900-talet. Red. Ingrid Holmquist och Ebba Witt-Brattström. Ill. 487 s. Författarförlaget 1983. Pris: ca 175:-

ISBN 91-7054-422-0

Andra delen av *Kvinnornas Litteraturhistoria* ingår i serien *Författarnas Litteraturhistoria*. Ursprungsidén med serien var, såvitt jag minns, att yrkesverksamma författare skulle presentera andra författare.

Tyvärr verkar den ambitionen ha gått i stöpet. Av de 31 skribenterna i *Kvinnornas Litteraturhistoria* del 2 är det knappt en tredjedel som först och främst är författare. Och de övriga - recensenter, litteraturvetare och allmänt, rörligt och blodfattigt.

Lyckligtvis finns det undantag. Kristina Lugns essä om Sonja Åkesson är det klart bästa bidraget till antologin. Alice Lyttkens personliga minnen av Moa Martinson är också läsvärda, liksom Ingrid Sjöstrands betraktelse över en roman av den idag nästan okända författaren Molly Johnson.

Eva Bäckstedt

Erik Hjalmar Linder. SE FANTASTEN. Hjalmar Bergmans liv och diktning från Eros' begravning till Clownen Jac. 364 s. Bonniers 1983. Pris: ca 150:-

ISBN 91-0-045962-3

21 år har det tagit Linder att avsluta sitt arbete om Hjalmar Bergmans »liv och verk». 1962 kom *Sju världars herre*, 1973 *Kärlek och fadershus farväl* och nu *Se Fantasten*. Den omfattar Hjalmar Bergmans nio sista år 1922-

1931. Tjocka böcker - drygt 1200 sidor sammanlagt - men förhållandevis lättviktiga. Det är mycket »liv» i form av skvaller, brev och dagböcker och en hel del »verk», men mycket i form av långa innehållsreferat.

Erik Hjalmar Linder är finare än min engelsklärare på universitetet, som älskade att berätta slippripriga historier om författare. Linder tar psykologer och psykoanalys till hjälp. Lika inkräkt blir det i alla fall och synd på Hjalmar Bergman. Han är värd bättre.

Marie-Louise Persson

Helmer Telemann. BONDPOJKE I UNGT SEKEL I SMÅLAND. Minnen. Illustrationer av författaren. 202 s. Settern 1983. Pris: ca 96:-
ISBN 91-7586-137-2

Vid pass 80 års ålder skriver Telemann sin första bok. En bok med minnen från författarens första 17 levnadsår i östra Småland. Hans avsikt är att mana läsaren till besinning och eftertanke. Den snabba samhällsutvecklingen har gjort att många tämligen aktuella förhållanden alltmot faller i glömska. Det gäller inte minst det gamla bondesamhället.

Något valhant tecknar han spridda hågkomster av hur livet som bondpojke i seklets början tedde sig.

Boken har främst ett lokalt intresse. Fotografierna av Telemans grova, härliga träsniderier ökar däremot behållningen betydligt.

Matz Davidsson

Ivar Lo-Johansson. DAGBOK FRÅN 20-TALET. 462 s. Liber 1983. Pris: ca 120:-
ISBN 91-38-90190-0

För första gången samlas Ivar Lo:s fyra reseschildringar: *Vagabondliv i Frankrike, Neder-
sigen i dödsriket, Kolet i våld* och *Mina stä-
ders ansikten*. Med dessa fick vi den sociala re-
seschildringen i vårt land och även om Ivar Lo:s
stora plan att skriva sig igenom arbetarnas liv i
all jordens länder aldrig kunde fullföljas, så är
det uppsåtet som räknas, med detta förändra-
des svensk litteratur. Ivar Lo berör detta i ett
nyskrivet efterord där han diskuterar hur styv-
moderligt reportage-formen blivit behandlad.

»Fiktionen är en konstform men reportaget är
på sitt sätt också en konstform, fast det går
mer bröstgånge till väga, och i allmänhet be-
går att bli trott på sitt ord.»

Ivar Lo kan man tryggt återvända till även i
Libers bleklätt forngivna bokband, som ger
intryck av statlig utredning eller skolbok.

Jan-Olov Nystrom

Jan Myrdal. KINESISK BY 20 ÅR SENARE.
Rapport med frågetecken. Foto Gun Kessle.
143 s. Norstedts 1983. Pris: ca 80:-
ISBN 91-1-823451-8

Gun Kessle, Jan Myrdal BORTOM BERGEN.
Bilder från Binglingsi, Maijishan, DunHuang
och andra helgedomar längs den gamla vägen.
Med ett inledande resonemang kring resandet,
seendet och konsten. 148 s. Norstedts 1983.
Pris: ca 110:-

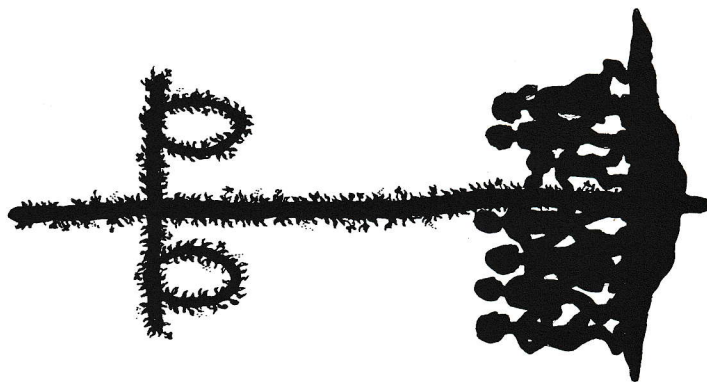
ISBN 91-1-823372-4

En bit faller ur. Mitt bland de övriga utsnittet i
Kinesisk by 20 år senare fungerar den som
vändpunkt. Ett märkligt perspektiv vidgar sig i
berättelsen om Liu Lin: »Singapore visar
också hur utmärkt det skulle kunna bli i
Shanghai om det inte fanns 800 000 000 impro-
duktiva fattigbönder som tärde på resurserna
och drog ner levnadsstandarden.» De inskjut-
na sidorna hade kunnat handla om Japan,
Sydkorea eller Sverige: effekten hade bestått
medan den reella innebörden alltför glidit un-
dan.

Samma nödvändiga tvesyn går igen i *Bort-
om bergen*. Där finns kanske i första hand bil-
der av skulptur och konst från Tang-dynastin
618-907, men också förste kejsarens underjor-
diska armé finns med. Hästarna och soldater-
na är konstnärligt formade »men de är bärare
av bortommänniska krafter.»

Båda böckerna fullföljer resonemang i Myr-
dals/Kessles omfattande kinarapportering. En
kort period låg den i takt med tiden men nu är
de åter ur fas. Och kanske just därför så intres-
sant.

Lars André

Birger Norman. SAMVETETS LANDS-
FLYKT. Dikter. 86 s. Rabén & Sjögren 1983.
Pris: ca 69:-

ISBN 91-29-54526-9

De 49 dikterna i *Samvetets landsflykt* inleds
med en poetik där författaren klargör sin in-
ställning till litteratur och politik:

»Mitt ärende:

att inte bli till emblem
för något

En ton
uppfattbar men aldrig
användbar»

På det följer en svit naturlyrik som tecknar
Sverige bättre än de flesta konstnärer förmår.
Den tyngsta avdelningen i samlingen utgörs av
en diskussion om ideologi och politik där för-
fattarens slutsats blir att de gamla idéerna och
utopierna har brutit samman; vi måste nu se
utan den felsyn som ideologiska prisma ger.
Barnets ögon, oskyddade och utan lojaliteter
och gamla, grumlande idéer, blir bilden av den
ogarderade klarsyn som Birger Norman kräver
av oss.

Åke Bergman

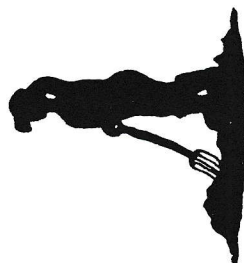
Dea Trier Mørch. AFTONSTJÄRNAN.
Övers. Ann-Mari Seeberg. Ill. med linoleum-
snitt av Dea Trier Mørch. 304 s. Tiden 1983.
Pris: ca 125:-

ISBN 91-550-2687-7

Tre syskon samlas efter moderns död. Äldste
sonen minns hennes långa dödskamp. Klara
bilder av vardagsbekymmer kring sjukdomen
inramar hans samtal med modern. Sonens tro
på en kosmisk odödlig »livsande» och mo-
derns jordbundna ateism låter Dea Trier
Mørch förenas i arvet efter Grundtvigs folkliga
religiositet. Istället för begravning sjunger man
ur *folkhögskolesångboken*.

Dea Trier Mørchs linoleumsnitt är som van-
ligt slagkraftiga, men har tydliga drag av fa-
miljefoton. Ansiktena är lite schablonartade.
Vinjetternas växter och djur har ibland större
pregnans både i linje och form. Efter 15 års
framgång med linoleumsnitt tror jag Dea Trier
Mørch skulle utvecklas av att brottas med trä-
gravstens strängare skola.

Anne Lidén

Juan Carlos Onetti. TA FARVÅL. Förord
Angel Rama. Övers. Elisabeth Helms. 107 s.
Förlaget Nordan 1983. Pris: ca 59:-
ISBN 91-7702-042-1

Ta farväl är historien om en lungsjuk man som
kommer till en stad i bergen för att dö. Berät-
taren är en man, numera affärsinnehavare på
orten, som själv varit sjuk. Skräckslagen av
möjligheten till identifiering och samtidigt fas-
cinerad ger han en mycket subjektiv skildring
av den sjuke mannens sista månader.

Onetti frågar sig i boken också hur berätta-
ren kan veta så mycket. Lite fakta och mycket
fantasi är det som utgör den berättelsen — och
alla berättelser.

Det är en mångbottnad historia och därför
tål den läsas flera gånger.

Angel Rama presenterar i ett förord Onetti
för svenska läsare. Han är tidigare helt okänd
på svenska men i Latinamerika en mycket upp-
märksam författare.

Onetti föddes 1909 i Uruguay och lever nu
mer i exil i Spanien.

Åsa Hammar

Götz Pochat. ESTETIK OCH KONSTTEORI I-II. I. Antiken till renässansen. II. Barocken till 1800-talets mitt. III. 208/240 s. Akademiskt litteratur 1981. Pris: ca 130:-/del.

ISBN 91-7410-145-5 (del I)
ISBN 91-7410-147-2 (del II)

En mer översiktlig handbok om den europeiska konsteorins och estetikens bakgrund har saknats på svenska. Konstintresserade kan här finna både historiska och teoretiska källor till dagens konstdebatt. Första delen ägnas åt filosofernas och kyrkofadernas konsteori. Konstens sammanhang med vetenskapen, i synnerhet optiken, framställs kronologiskt. Begrepp som rytm, mått, stilart, imitation, uppfinnning och idé utreds. Andra delen redogör för konstakademiernas uppkomst och striderna mellan klassicism och antiklassicism, samt konsteorins beröring med naturvetenskaplig och psykologisk kunskapsteori. Symbolbegreppet ägnas stort utrymme, medan begreppet realism behandlas alltför kortfattat. Det kommer kanske i nästa del?

Moduslärans och genreindelningens sociala värderingar, upplysningsfilosofen Diderot och anti-klassicismen Ruskin, semiotikens och »allkonstverkets» historiska rötter borde inträffa Förre och Nu:s läsare. Tack vare ett utförligt register kan den fungera som uppslagsbok även utanför akademiska kurser.

Till källorna!

Anne Lidén

Marie-Louise Rannefalk. LEVNADSKONSTER. Lyrisk polemik om det Rätta, det Sanna, det Sköna. 80 s. Författarförlaget 1983. Pris: ca 57:-

ISBN 91-7054-437-9

Marie-Louise Rannefalks *Levnadskonster* är indelad i tre avsnitt. De yttre innehåller dikter om roller, modeattityder, massmediamyter m m, dikter som är formellt välgjorda, träffande och ibland nästan visiga. Egentligen handlar det om mänskliga relationer i det moderna samhället, och Rannefalk är en vaken iakttagare med förmåga att fänga språk och

bilder på kornet. Men svårt är att se var hon står själv. Kanske omfattar hon själv en del av de attityder som hon här ställer fram till beskådande.

Mellandelen är mörkare, dovtare till tonen. Här präglas texterna av fångenskapskänslor. De utspelas med döden och rädslan som bakgrund. De utgör en annan sida av Rannefalks diktarpersonlighet, som här blir än tydligare. Hon är egentligen en poet med brett register, och *Levnadskonster* bär fram ett personligt, alltmär igenkännbart uttryckssätt.

Ulf Bergqvist

Klaus Rifbjerg. DET SVARTA HÅLET. Övers. Ann-Mari Seeberg. 250 s. Bonniers 1983. Pris: ca 105:-

ISBN 91-0-045789-2

Klaus Rifbjerg fortsätter konsolideringen. För något annat är det inte frågan om. Till vilken höjd det kommer att växa får framtiden utvisa, redan nu är det hisnande stort. *Det svarta hålet* är mycket mångfacetterat: ett språkligt och psykologiskt mästerverk. Genom den medeltidens Martins — lektor i engelska — ögon speglas inte bara ett degenererat samhälls snabba förfall utan också människans mer eller mindre latent emotioner, högborgerliga konventioner, åldrandets process, politiska skeenden (»proletären» Martin är avfälling; han har gift upp sig) och förmodligen en hel del annat. Allsammans manifesterat i de till synes patologiska (men i grunden sunda) utbrytningsförsök Martin gör sig skyldig till och som får honom att för en rigid omgivning framstå som — i varje fall temporär — psykopat.

Birger Andersson

Björn Runeborg. SKOTTET PÅ BELLA ROMA. 177 s. Författarförlaget 1983. Pris: 98:-
ISBN 91-7054-423-9

Som titeln antyder är den dramatiska händelsen i Runeborgs *Skottet på Bella Roma* skottet som avlossas mot Jukka Tamminens hand på en pizzeria i Södertälje.

Jukka, som är dataingenjör, och därför gillar kalla fakta, dras genom attentatet in i en historia där relationer mellan människor och annat för en dator ofattbart dominerar. Till slut ger han efter för det irrationella och börjar extraknåka som aktör i en Vilda Västern show. Och sen levde han lycklig i alla sina da'r...

En liten, torr bok i psykoanalysen.

Hans-Magnus Meincke

Pentti Saarikoski. SPELA UPP TILL DANS. I svensk version av Pentti Saarikoski och Mia Berner. 71 s. Bonniers 1982. Pris: ca 55:-

ISBN 91-0-045453-2

Den andra delen i den *Tjörnsvit* som den nu bortgångne poeten inledde med *Dansgolvet på berget*.

Den mytomspunne finländska poesins gossen Ruda uttrycker sig mycket personligt och stundtals hisnande vackert. Motiven hämtas framförallt ur naturen och ur Saarikoskis djupa förtrogenhet med mytiska, antika berättelser. I all skenbar enkelhet en otroligt hantverkskicklig och hög poesi. Och det är natur, aldrig problemfri idyll. Formuleringarna bränner, bilderna lever. På fyra rader laddar han om 50-talens apolitiska metaforer, sätter märken i de levandes segrar och nederlag.

»Fågeln stannade i sin flykt

som fastfrusen i luften
strax efter slog den sig upp mot livet igen
men då var den inte mera att lita på»

Tryggve Lundh

Antonio Skármeta. FRISPARK. Förford Ricardo Grinor Rojo. Övers. Margareta Marin och Lars Axelsson. 180 s. Förlaget Nordan 1983. Pris: ca 76:-

ISBN 91-7702-066-9

Friskpark är en samling noveller om Chile före militärkuppen -73. De flesta handlar om människor i medelklassen som är osäkra på sin klassstillhörighet och i sitt politiska ställningstagande.

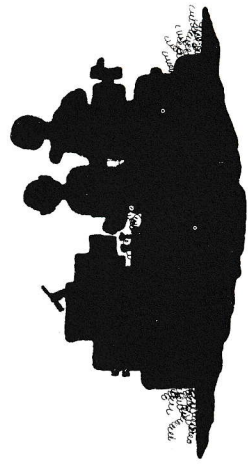
Skármeta använder jag-formen i nästan alla noveller. Ibland är det svårt att veta om det beror på hans strävan efter realism eller bara är vanligt skryt, för hans karaktärer är ofta våldsam och manschauvinistiska, på gränsen till patetiska.

Trots det tror jag Skármeta har något att säga svenska läsare. Problemställningarna i novellerna ligger ofta nära svensk socialdemokratisk verklighet.

Grinor Rojos förord är tyvärr mest en abstrakt uppräknings av Skármetas litterära föregångare, och deras och hans egenskaper - inga förklaringar, inga begripliga analyser.

Skármeta föddes 1940 i Chile och bor numera i Västtyskland. Två andra böcker av honom finns tidigare på svenska.

Åsa Hammar

Jan Thavenius. LIV OCH HISTORIA. Om människan i historien och historien i människan. 260 s. Symposion, Sthlm 1983. Pris: ca 90:-

ISBN 91-7696-014-5

I *Modersmål* och *Fadersarv* diskuterade Thavenius vårt sätt att ha en historia och vårt förhållande till den. »Utopier» i historisk distans var där ett viktigt begrepp. I den här rapportboken, utsprungen ur verksamheten i Pedagogiska Gruppen i Lund, får utopier mer konkret roll, utan biklang av ouppnåeligt, verklighetsfrämmande ideal. Thavenius undersöker gymnasiasters reaktion på litteraturhistoriska utopier ur ett kommersiellt och »historielöst» samhälles perspektiv. Andra teman för gymnasiasters studium och kommentarer är barnbilden i äldre litteratur samt Defoes contra Tourniers Robinson-versioner: konkreta lektionsreferat, insatta i stilistiskt njutbar ram, följt av fyllig notapparatur. Måste all kultur byggas på yttre och smänningom inre förtryck, undrar Thavenius när han synat det freudianskt belastade kulturarvet och sett att konst och litteratur inte är frigörande i sig utan ofta kan bli raka motsatser.

Hans Berg

S H Steinberg. BOKTRYCKARKONST OCH BOKHISTORIA GENOM FEM SEKLER. Övers. Carl A Larson. Fackgransk, kompl o förord av Åke Hallberg. Ill. 348 s. Bokförlaget Spektra 1983. Pris: ca 120:-

ISBN 91-7136-341-6

En reviderad upplaga av detta standardverk, som kom på svenska första gången 1972, utges nu till den svenska bokens 500-årsjubileum. Steinbergs rikt illustrerade, faktpäckade text ger god överblick över bok- och tidningstryckets uppkomst och utveckling i Europa och Nordamerika. I vissa fall blir fackgranskarens inskjutna tillägg om svenska förhållanden störande, då bokens tidsanknytning bryts med nuidade exempel, men anpassningen av notapparatur och litteraturlista är förtjänstfull.

Framställningen koncentreras på inkunabelperioden (1450-1550 enl Steinberg) och följande 250 år, benämnda konsolideringsperioden, medan modern tryckhistoria behandlas mera översiktligt. Poängerna är många, bl a beskrivningarna av olika censureringsgrupp och kontrollmekanismer. I teknikavsnittet påvisas hur rötterna till grafikernas »lykttändar»-tradition går tillbaka till tidigt 1700-tal. Det förefaller sannolikt att dessa skrån försenade den tekniska utvecklingen en mansålder. Kan detta upprepas i våra dagar?

Dennis Zackrisson

Barbara W. Tuchman. ZIMMERMANS TELEGRAM. Övers. Jan Wahlen. Ill. 272 s. Atlantis 1983. Pris: ca 110:-

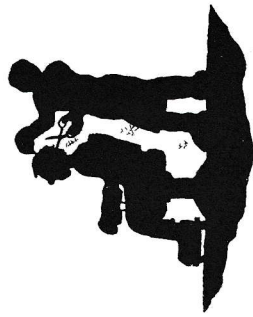
ISBN 91-7486-269-3

Efter framgången med *En fjärran spegel* ger nu Atlantis ut även äldre titlar ur den amerikanska historikerns produktion. *Zimmermans telegram* är en av hennes första böcker. Det är en detaljerad, thrillerartad skildring av den tyska strategin, diplomatin och agentverksamheten i USA och Mexico, liksom av president Wilsons envetna kamp för att hålla USA utanför 1:a världskriget. Zimmermans telegram blev avgörande för USA:s inträde i kriget.

En intressant marginaluppgift är det svenska neutralitetsbrottet: Man sände tyska kodade meddelanden till tyskarnas amerikambassadörer via sin atlantkabel.

Irriterande är att nästan alla de politiska ledarna, möjligen med undantag av de brittiska, skildras som inkompetenta och löjeväckande. Beskrivningen av de mexikanska förhållandena är delvis grovt tendentiös och förvridna. Det är förvånande med tanke på den renommé som författarinnan åtnjuter som historiker.

Mats Miljand

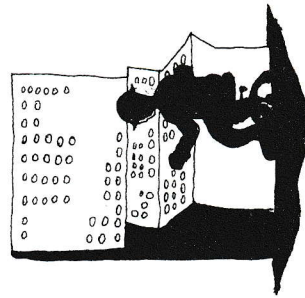
Patrick White. VOSS. Övers. Ingegård Martinell. 522 s. Forum 1983. Pris: ca 155:-

ISBN 91-37-08202-7

White tillhör en av de verkligt stora efterkrigsförfattarna. Denna genombrottsbok handlar om en tysk upptäcktsresande, Voss, som i mitten av 1800-talet gör ett försök att tränga in i den australiska kontinentens inre. Före avresan inleder han en stapplande kärlekshistoria med en nära släkting till sin främste gynnare. Kärleken fortsätter per korrespondens parallellt med skildringen av hur Voss och hans expedition tränger in i landet. White arbetar på en gång med det episka berättandets storskaliga perspektiv och den psykologiska realismens småskaliga. Men i förgrunden står hela tiden analysen av karaktär och själ. Framförallt naturligtvis konfrontationen mellan den högt strävande och utkorade tyske upptäcktsresanden och hans älskade Laura Trevelyan som predikar enkelhetens och ödmjukhetens evangelium.

Det här är en stor och tidlös berättarkonst. Tag och läs!

Kent Begler

kallas deckarhistorier - och översättningen följer tyvärr deckaröversättningars rutinspråk. Det som omedelbart griper är författarens puls, känslan för yttre spänning. Men vad som består hos de bästa novellerna - han skrev förvisso också många dåliga - är deras förmåga att förbinda vardagens vanliga jävligheter med ett ödesdramas konsekvens. Här finns det mesta av vad verklig realism handlar om.

Lars Åke Augustsson

Klas Östergren. FATTIGA RIDDARE OCH STORA SVENSKAR. 452 s. Bonniers 1983. Pris: ca 138:-

ISBN 91-0-045604-7

Stockholm 1937. Societeten beivstar filmmag-naten Rupert D Bolins galapremiär på storfil-men Don Giovanni medan Rico, aspiranten på den undre världens tron, sammanträder med sina hejdukar på Tropicana Club.

Så rafflande inleds Östergrens senaste ro-man. Men sedan är det inte mycket mer. 450 alltför mångordiga sidor senare konstaterar jag att personerna är karikerade till den grad att de förlorar all trovärdighet och att historien hoppar fram och tillbaka i en fåfäng jakt efter en hållbar röd tråd.

I de närmast föregående romanerna har Ös-tergren visat vad han kan åstadkomma med ett disciplinerat användande av sin fabuleringsförmåga. I denna bok ser vi vad som händer när han låter denna förmåga löpa fritt. Förhopp-ningsvis är *Fattiga riddare och stora svenskar* bara ett tillfälligt snedsteg.

Staffan Glassel

Cornell Woolrich. SVARTA ROSOR. Berät-telser i urval av Jan Broberg. Övers. Ingvar Skogsberg. 393 s. Askild & Kärnekull 1983. Pris: ca 110:-

ISBN 91-58204040

Cornell Woolrich (1893-1968), som bland an-nat under ett par andra författarnamn skrev romaner som *Brud i svart* och *Natten har tusen ögon*, presenteras här med en rad av sina no-veller. Fram träder en betydande amerikansk prosaist. Det rör sig om vad som genremässigt